

ӨБДҮРРЭЙМБЭЛ ҮАГВЕРДИЈЕВ

ФЭРМАН
ВА
КӨВНЭРТЭЧ

(Одабашындын хөкөмөтү)

КӨНЧЛӨК
БАНЫ
1971

А. Ахвердов

ФАРМАН И ГЕВХАРТАДЖ

(На азербайджанском языке)

Редактору *Р. Гачијева*. Рассамы *Дашрәф*.
Бәдин редактору *Ј. Агајев*. Техники редактору *Р. Әлмәдов*.
Корректору *В. Пәсенов*.

Җыгылмага верилмиш 26/V-1971-чи ил. Чапа ниталанмыш 22/X-
1971-чи ил. Багыз форматы 70x90^м. чап/в 2.05. Учот нәшр.
в. 2.6. Сифариш № 672. Тиражы 20000. Гижәти 10 гәл.

Азәрбајҗан ССР Назирлар Советини Дәвләт Мәтбуат
Комитәси.

„Канчак“ нәшријјати, Бақы, Гүсү Гачијев күчәси. 4.
26 Бақы комиссары адына мәтбәә, Бақы. Әли Бајрамов
күчәси. 3.

Бизим гоншулуғумузда Ибраһим адында касыбча бир баггал олурду. Бир јахшы фәгир, тәмиз гәлбли, һеч кәсә әзијјәт вермәјән, гоншуларын хејир-шәринә һәмишә габагча кәлән хошсифәт бир киши иди.

Бунун көзүнүн ағы-гарасы Фәрман адында бирчә оғлу вар иди. Фәрман көзәл, гочаг, иш бачаран вә шәһәрин чаванлары арасында сајылан, јолдашлыгда мөһкәм, дост јолунда вәрјохундан кечән вә атасы тәк тәмиз, пак гәлб бир оғлан иди.

Ибраһимин һачы Камјаб адлы бир гардашы вар иди. һачы Камјаб шәһәрдә ән зәнкин та-чир сајылырды. Онун тичарәти нәнкик өз мәмләкәтиндә, һәтта әчнәби өлкәләрдә дә ишләјирди. Истамбулда, Бақыда, Тифлиسدә, Батумда онун амилләри вар иди. Русијанын һәр шәһәринә онун малы ишләрди. Илдә бир дәфә һачы өзү сәјәһәтә чыхыб, тәфтиш вә базарларын тә-

лабатына бөлөд олмаг үчүн Русијаны, Түркија-ни кезиб гајыдарды. Һәштаддан чох кәнди вар иди. Бир бөјүк халы, кәбә фабрики вар иди. Нечә жүз эмәлә онун фабрикиндә вә кәндләриндә ишләрди. Вагонлар долусу һачы Камјабын сөбзәси, кишмиши Русијага кедәрди.

Һачы Камјабын гапысы һәр кәлән үчүн ачыг иди. Һәр ил мәнһәррәм ајынын бириндән онунадәк имам еһсаны верәрди. Шәһәрин һамы түччары, үләма вә садаты онун еһсанында чәм олурдулар. Ашура күнүндән башламыш имамын гырхынадәк тәкјә сахларды. Тәкјәләриндә чај вә гәндаб сел кими ахарды. Бунунла белә һачы Камбај гардашы Ибраһимни әлини тутмаз иди; дејәрди: «Икимиз дә бир атанын, бир ананын ушагларыҗыг. Атамыз икминзә дә бәрәбәр ирс гојуб кедиб. Мән чалышыб газанан кими о да газансын».

Демәк олмаз ки, һачы Камјаб гардашыны јахыннына бурахмырды. Хејр, Ибраһим вә оғлу Ферман тез-тез онун евинә кедиб-кәләрдиләр. Һәтта бир пара ишләринә дә кедәрдиләр, евиндә еһсан ја тәкјә оlanda Ибраһими дә оғлу илә бәрәбәр чағырарды. Чағырмасайды да јарамаз иди, чүнки халг ејиб тутуб дејәрди ки, һачы гардашы вә гардашы оғлуну бәјәнмәјиб зијәфәтләринә чағырмыр.

Һачы Камјабын Көвһәртач адында бир көзәл гызы вар иди. Ферман вә Көвһәртач икиси бир јердә бөјүмүшдүләр вә һәмсинн идиләр. Бу ики чавап ушаг да бир-биринә бир бачы-гардаш мәнһәббәти јетирмишдиләр. Бу мәнһәббәт онлар бөјүдүкчә тәбәддүлата уғрајыб, ахырда башга бир сурәт алды. Бедә ки, Ферман бир

күн Көвһәртачы көрмәјәндә раһат ола билмирди. О сәбәбдән Ферман һәр күн сәһәрдән ахшамадәк әмисийин ағыр ишләринә мәшғул олурду. Гутулара сәбзә долдурмаг, торбалара кишмиш басмаг, арабалары, улаглары жүкләмәк . . . Бу зәһмәтләрин һамысыны Ферман мукафатсыз чәкирди. Онун мукафаты күндә бир нечә дәфә Көвһәртачы көрмәк иди.

Һачы Камјаб әһвалаты көзәлчәсинә анламышды. Анчаг бир шеј бүрузә вермәјәрәк, Ферманын зәһмәтиндән истифадә едирди.

— Мүфтә һаммалдыр, гој ишләсин. Онун хәјалындан мәнним гызымы алмаг кечир. Гој хәјал пловундан нә гәдәр јејәчәк јесин. Мән гызымы әрә вермәк истәсәм, өзүмә јарашан бир шәхсә верәрәм, нәинки ачын бирисинә. Чох да мәнним гардашым оғлудур.

Бир күн һачы Камјаб гардашы Ибраһими вә Ферманы чағырыб хәбәр верди:

— Сабаһ Худажар хан мәнә гонаг кәләчәк. Кәрәк икнинз дә бурада олуб, онун өзүнә вә атларына гуллуғ едәсиниз.

Ата вә оғул «баш үстә» дејиб кетдиләр.

Худажар хан әтрафын ән занкин, ән күчлү ханы һесәб олунурду. Беш мин нәфәр рәијјәт нә бағларынын мәнсулуну, нә тахылыны, нә гојунунун јунуну хандан бизин һеч јана чыхарда билмәз иди. Малыны кимә вә нечә гүјмәтә хан бујурса иди, елә дә сатарды.

Јун, памбыг, хүшкәбар, бугда алмаг истәјән тачир кәрәк габагчадан ханла көрүшәјди. Икиликдә малын гүјмәтнин гәт едәндән сонра хан малын һаман мүәјјән олунмуш гүјмәтә сатылмасына әмр верәрди.

Сөз жок ки, бурада ики гижмэт тә'јин олу-
пурду. Бири ханла тачирин, о бириси, рәңјәтлә
тачирин араларында.

Худажар ханын рәңјәтинин мәһсулуну һә-
мишә һачы Камјаб аларды. О иди ки, белә го-
нагы лајигинчә гәбул етмәк лазым кәлирди.

Сабаһы күнү һачы Камјабын өзү вә әмәлә-
си сүбһдән дуруб, әзиз гонағын кәлмәсинә һа-
зырлашырдылар. һачы талварда әлләшиб әвр
верирди. Әмәлә итаәт едәрәк ишләјирди.

Гулплу газанлар һәјәтдә јан-јана сөјкән-
мишди. Дөшлүклү, башында арагчын, голу
чырмаглы мәшһур ашпаз уста Рәсул газанла-
ры су илә долдуруб, алтындан од вуруб, гај-
намасыны көзләјирди. Шакирд јердә әлләшиб
әт дограмаға, соған дограмаға, мәғзи-бадам,
бадымчан, албухара тәмизләмәјә мәшғул
иди.

Ибраһим гырк-әлли чүчә башы кәсиб бә-
дәләрини пәршәләјирди, Фәрман саатда бир
базара гачыб, лазым оландан алыб гајыдыр-
ды. Хүләсә һачы Камјабын гапысында чамаат
гарышга кими гајнамагда иди. Су кәтирән
ким, одун јаран ким, газан алтына тез-тез одун
атан ким, дүјү јујан ким...

Һамыдан артыг үрәк вә һәвәслә ишләјән
Фәрман иди. Онун гәсди, өзүнүн чапыг вә кар-
күн олмасыны һәм әмисинә вә һәм тез-тез пән-
чәрә габагына кәлиб, она бахыб ширин күлән
Көвһәртача кәстәрмәк иди. Фәрман јәгин ет-
мишди ки, әмиси ону оғуллуға көтүрүб, Көв-
һәртачы да она верәчәк.

Көвһәртач да бу фикирдә иди. һачы Камјабын
да ки, үрәјиндәкини әрз еләдим.

Күнорта заманы плов һазыр олуб дәмә ву-
рулду. һачы Камјаб либасларынын ән фахи-
рини кејиб Худажар ханын вүрудунә һазыр-
лашды. һачы бир дәстә дә шәһәрни ән мәшһур
сазандаларындан ханын һаһарында охујуб
чалмаг үчүн һазырламышды.

Бөјүк талварда сүфрә салтынмышды. Әнван-
шәрбәт, мүрәббә, һалвијјат сүфрәнин үзәрниә
дүзүлмүшдү. һачы Камјаб шәһәрни әјән вә
түччарларындан да ијирми-отуз нәфәр ханын
һаһарында иштирак үчүн дә'вәт етмишди.

Күнорта намазындан сонра гонаглар јы-
гылмаға башладылар. Бир аздан сонра шәһә-
рин дарвазасында гојулмуш хүсуси адам јүјү-
рәк өзүнү јетириб, ханын кәлмәјинин хәбә-
рини кәтирди.

Һачы Камјаб дарвазаја чыхыб ханын кәл-
мәјинә мунтәзир олду. Аз кечмәди ки, хан да-
лынча ијирми беш нәфәр мүсәлләһ вә гочаг ат-
лы олараг, варид олду. Фәрман габагча јүјү-
рүб ханын атынын башындан вә үзәнкисиндән
јапышды. Фәрман артыг ханын хошуна кәлди.
Һачы Камјабла әл тутуб хәбәр алды;

— һачы, бу оғлан кимдир?

— Гурбан, бу мәним гардашым оғлудур.

— Афәрин! Јахшы вә гочаг оғлана охша-
јыр. Чох хошума кәлди.

— Нөкәриниздир, гурбан!

Ханын атлылары да атларындан ендиләр.

Хан бир нечә санијә Фәрманын үзүнә бахыб,
һачы илә баһәм ичәри дахил олду.

Ханын адамларындан бир нәфәри элиндә

бир мүрөссә* мүчрү ханын далынча һәмчинин, ичәри кирди.

Мүчрүнү көрдүкдә Фәрманын бир гәдәр үрәји дүшдү.

Хан талвара дахил оlanda гонаглар һамысы еһтирамла ајага галхдылар. Хан јухары баша кечиби, бир јумшаг дөшәк үстүндә гәрар тугуб әләшди.

Гонаглара габагча ширин чај верилиб, далынча әл сују кәлди.

Наһар башланды.

Бөјүк мәчмәјиләрдә плов кәтирилиб, сүфрәјә гојулду вә хурушлар бирбәбир кәтирилмәкдә иди. Халг јејиб-ичмәјә мәшгул олуб, сазандаларын оқујуб-чалмасындан һәзз апарардылар.

Мәчлислә әндәрүнун арасында доланан Фәрман иди. Тез-тез әндәруна кириб, орадан гонаглар үчүн гәндаб, гәһвә вә гәлјан кәтирирди. Әндәруна дахил олуб, Көвһәртачын үзүнә баханда үрәјиндән бир дәрин аһ чәкирди.

Көвһәртач бу һаләти ондан көрүб, апасынын јанында сәбәбини сорушмаға чүр'әт едә билмирди.

Наһар ахшам азанынадәк узанды. Ахыр гонаглар бир-бир «худаһафиз» едиб евләринә кетдиләр.

Хан о кечә һачы Камјабын евиндә јатыб сүбһ кетмәли олду.

Ахшам ханла һачы Камјаб бирликдә галхыб, бир гәдәр алыш-вериш вә һагг-һесаб сөһбәтинә мәшгул олдулар. Ахыр хан деди:

* Чәваһиратла зијнәтләниш.

— Һачы Камјаб, бизим арамызда будур, нечә мүддәтдир рәфагәт вар. Бу чечә илдә сән мәнимлә вә мәним рәијјәтимлә әлагәдарсан. Сәнин бизимлә көзәл рәфтарың, рәијјәтә көстәрдијин инсанијјәт һамынын үрәјини сәнә бәнд едиб. Бу күн бураја кәлмәкдән мәним мәгсәдим сәнинлә бугда; пәмбыг һесабы чәкмәк дејилди. Өзкә бир мәрәмла мән бураја кәлмишәм.

Һачы, һәрчәнди ханын мәгсәдини мүчрүдән дүјмушду, јенә диггәтлә, гулаг асыб, «бәли, бәли» дејирди.

— Биз индијәдәк дост олмушуг. Бундан сонра да кәл гардаш олаг. Мәним оғлум Кәрај хан бөјүјүб, евләнимәк вахтыдыр. Сәнин дә евиндә бир гызың вар. Кәл, сән мәним оғлуму өзүнә оғуллуға көтүр. Мән дә сәнин гызыны гызылыға көтүрүм. Мән чоһ фикир едиб көрдүм ки, сәндән сивәј һеч бир кәслә мәним гоһумлуғум тутмајачаг. Үмид едирәм ки, сән дә мәним хаһишими гәбул едиб, бу мүчрүнү мәним гызыма верәсэн.

Бу издивач һәр ики тәрәфин әгидәсинчә фајдалы иди. Худајар ханын, доғрудур, дөвләтинин, малынын һесабы јох иди. Һачы Камјабын да вәфатындан сонра, пулу, әмлакы ханын оғлуна кечсә, даһа да сәрвәти вә гүввәти артар.

Һачы Камјаб үчүн Худајар хан кими шәхслә гоһум олмағын тиңарәтинә мәнфәәти ајдын иди. Һачы мүчрүнү гәбул едиб деди:

— Хан, мән сизин кәмтәрин нөкәринизәм; гызым да кәнизиниздир. Мәним сизин хаһишиниздән бојун гачырмаға ихтијарым јохдур.

Хан «аллаһ мүбарək елəсин» дејерək һачы илə өүшдү.

Һачы мүчрүнү эндəруна апарыб, күлэр үзлə арвадына вериб деди:

— Арвад, һәм бизим үчүн, һәм Көвһəртач үчүн белə хошбəхтлик јухумуза да кирмəз иди. Худајар хан кими шəхсин гоһуму олмаг бизим үчүн башы учалыгдыр. Мəним тај-тушларымдан һеч бирин белə сəадəтə наил олмајыблар. Инди чəми шəһэр бу эһвалаты данышачаг. Базарда мəни бармагла кəстэрəчəклэр. Бөјүк сəадəтдир! Чох бөјүк сəадəт!

Арвад да севинə-севинə мүчрүнү алыб деди:

— Бас сən буну нијə демирсən ки, мən дə Кəрај ханын гајынанасы олурам. О күнү һамамда башыма су төкүрəm, көрдүм бир нəфэр арвад јанымдакына дејир:

— О башына су төкөн кимдир? Она дејин бир аз кəнара чəкилсин. Сују үстүмə сычрајыр.

Јаныдакы арвад она дејəндə ки, бу һачы Камјабын арвадыдыр, деди:

— Ваһ, ваһ! Бөјүк адамын арвадыдыр! Баггал Ибраһимин гардашы арвады! Она дејин кəнара чəкилсин.

— Сонра бахам көрəm ким? Ач Камран ханын арвады.

— О Камран хан ки, мənə ики мин түмən борчлудур? Инди вермəјə дə пулу јохдур.

— Һаман өзүдүр. Дəвəдэн јыхылыб «һөт-һөтүнү» элдэн гојмур. Бундан сонра, мən дə билдијими елэрəm. Мən она өзүм чимиб чыхынча һамама кирмəјə изин вермəјəчəјəm. Гој дешилэр:

— Дајан, көзлə. Кəрај ханын гајынанасы ичəридəдир.

Һачы деди:

— Чох көзəl. Бунлар сонранын ишидир. Мən кедирəm ханы јола салам. Сən дə гызыны чағыр, өзүн хəбər вер.

Һачы Камјаб чыхандан сонра арвад габагча мүчрүнүн гапағыны ачыб тамаша елəди. Мүчрү гижмэтлик чəваһиратла долу иди. Һачы Камјабын севиндə дə чəваһират аз дејилди. Амма арвадынын энинничə бу мүчрүдəки чəваһират һачынын чəми дөвлəтинə бəрабэр иди. Мүчрүнүн өзү дə зигијмэт иди.

Арвад Көвһəртачы чағырды.

— Гызым, бах көр, Худајар хан сənə нə көзəl пешкəш кəтирибдир.

Буну дејиб мүчрүдэн бир əдəl мирвари кəрдэнбəнд чыхардыб гызынын бојнуна кечиртди. Гыз мат дајаныб, бир шеј анламајараг анасынын үзүнə бахды.

— Нијə севинирсən, гызым? Сənə бөјүк бəхт ачылыб. Бундан сонра чəваһират көлүндə үзəчəксən. Тезликлə он мин чан рəијəттин ханымы олачарсан.

Гыз һеч вахт күманетмəзди ки, атасы ону Фəрмандан сивај башга адама версин. Анасындан алдыгы кəрдэнбəнди хан тəрəфиндэн аччаг тојпајы һесаб едирди. Анасынын ахырынчы сөзлэрн ону ајылтды.

Гыз бирчə буну деди:

— Јох... ана... чан!

Көзлəриндэн сел кими јаш ахды...

Анасы гызына ачыгланды:

— Чəкил кет, динмəз отур јериндə! Гыз

ушагысан, сәнин үчүн ежибдир. Атан кәлиб сәни бу һаләтдә көрсә, бил ки, башыны ит гилбәсинә кәсәр. Кет өз мәнзилиндә отур. Готур Фәрман инди Худаяр ханын оғлуна тај олачаг? Кет, бала, ағлыны башына чәм елә өз отур јериндә. Адам таңрысына тәпик атмаз.

Гыз көзү јашлы кетди. Бизим јерләрин рәсминә сән бәләдсән. Ата истәсә ки, гызыны јолдан өтән аваранын биринә версин, кәрәк гызы табе олуб данышмасын. Кишинин хаһишинин мүгабилиндә арвад сәсини чыхарда билмәз. Көвһәртачыни анасы јәгин ки, гызынын хошбөхт олмасыны истәјирди. Анчаг нә әринин гаршысында бир сөз дејә биләрди, нә дә шәһәрин саир арвадларынын гаршысында өзүнү чәкмәклән кери дура биләрди.

Үрәјиндә дејирди:

— Гыздыр, бир-ики күн ағлар, сакит олар. Вә сонра да сүд көлүндә үзәндә дунја јадын-дан чыхар.

Көвһәртач о күнү ахшамадәк ағлады. Ондан да сонра анасынын јанында гыз өзүнү шад, хүррәм кестәриб, хәлвәтә чәкиләндә көз јашы ахыдырды.

Бир-ики күндән сонра әһвалат чәми шәһәрә јайылды. Тачирләр, әјан, һаман бу сүпүркә чәкән Мирзә Әһмәд аға һачы Камјабы тәбрик етдиләр. Һәтта Мирзә Әһмәд аға бир әдәд ибрә шалындан чанамаз, бир «Чамеүддәват»¹, бир тәсбиһисәдданә вә бир мөһүр гыз үчүн ән'ам көндәрди.

¹ Дини, мөвһуми гәјда-гаиундан данышан китаб.

Шәһәрдә анчаг ики нәфәр гәмкин вә башы ашагы кәзирди. Бирн баггал Ибраһим иди, о бириси дә оғлу Фәрман.

Фәрман евдә әјләшиб дост-ашна арасына чырмагдан чәчәләт чәкирди. Ахыр бир күн ата-сына деди:

— Ата, доғрусу, мән бу намусу јејә билмә-јәчәјәм. Мән мәкәр Худаяр ханын оғлундан әсикк оғланам? Мәнним намәрд әмин онун нә-јинә сусады? Дөвләтинәми? Мәкәр мәнним әми-нин дөвләти аздыр? Онун вар-јох бирчә гызы вар. Инсафы нечә она јол верир ки, мәнним ки-ми, она сатын алма гул ток гуллуғ едән гарда-шы оғлуну бурахыб, гызыны хан оғлуна верә. Вә сонра өзү дә ксдиб, һаман хан оғлунон га-пысында әли бағлы дуруб, ичазә вермәјинчә дә ичәри даһил олмага чүр'әт еләмәјә.

Мәнним инди һеч бир јолум галмајыб. Мән әмин гызынын фәрагына давам еләјә билмәјә-чәјәм. Кәрәк Кәрај ханы да, әминн дә, өзүмү дә, өлдүрәм. Гој мәнә гисмәт олмајан, һеч кәсә гисмәт олмасын.

Ибраһим оғлуна нәсирәт еләди:

— Оғлум, белә фикирләри үрәјиндән чы-харт. Өләчәјәм, өлдүрәчәјәм нәдир? Әмин би-зим тәк касыбларла јахынлашмаг истәмир. Өзү дөвләтлидир, дөвләтли јерә дә јыхылыр. Сән өзүн дә көзәл, гочаг, чаванлар арасында сајы-лан бир оғлансан, һансы дөвләтлинн гызыны истәсән сәнә верәр. Әмин, гызыны вермәди нә олар? Чыраг дибинә ишыг салмаз.

— Ата, мәнә дөвләт лазым дејил. Әмин дөвләтнини кимә верәчәк, версин. Мән чәрәк га-

занмагда ачиз дежилэм. Кәсилсин ики әл ки, бир башы сахлаја билмәјә. Мәнә анчаг өз истәклим лазымдыр. Мән јолдаш арасына чыха билмәјирәм. Мәнним һеч бир башга јолум јохдур.

Һачы Камјаба арвады. Көвһәртачың пахош олмасыны хәбәр верди. Һачы бәрк тәшвишә дүшүб гызының отагына кетди. Гыз јорган-дөшәкдә узанмышды. Һачы, гызының рәнкини гачмыш көрүб хәбәр алды:

— Гызым, сәнә нә олубдур? Нијә јатыбсан?

— Бир шеј јохдур, ата, дејсән сојуг дәјибдир. Бир аз башым ағрыјыр. Һеч зад олмаз, бир аз тәрләрәм, гуртарар.

Һачы кәлди арвадының јанына.

— Гыз нахошдур, нахошлуғунун да сәбәбини билирәм. Бизим Ибраһимин авара оғлунун фикри дүшүб башына. Мән онун јанында бу сөһбәтләри еләмәјәчөјәм. Она сән насихәт елә. Худајар хан һара, бағгал Ибраһим һара? Кәрај хан һара, Фәрман һара? Анчаг мән онун нахошлуғунун шиддәт етмәјиндән горхурам. Јахшы олар ки, һәкимбашы Мирзә Меһдијә адам көндәрәм, кәлсин, бир бахсын. Анчаг гызын тојуну да узатма лазым дејил.

Әндәрүндан чыхыб, нөкәрләрдән бирини Мирзә Меһди үчүн көндәрди.

Мирзә Меһди кәлиб гызың нәбзини әлиңә алыб, сонра бармагыны алнына гојуб, бир гәдәр фикрә кедәндән сонра деди:

— Гызың мәрәзи анлашылмаз бир мәрәздир. Мән гырх беш илдир ки, тәбиблик едирәм,

белә бир мәрәзә раст кәлмәмишәм. Лазымдыр, бир үч күн кечсин. Үч күндән сонра мән јенә кәләрәм. Онадәк хәстәниң мәрәзи анлашылан бир тәрзә кечәр.

Һәкимбашы кетди. О, доғрудур, һачыја гызының мәркәзиниң нә олдуғуну билмәдијини сөјләдисә дә, баниһәмә мәрәзин нә олдуғуну көзәлчәсинә анламышды. Анчаг мәнәһбәт мәрәзинә бир дәрман тапмагдан ачиз иди.

Һәкимбашы кедәндән сонра һачы Камјаб бир адам көндәриб гардашы Ибраһими јанына чағырды. Ибраһим һаман саат дуруб, дүканыны бағлајыб кәлди.

Һачы Камјаб Ибраһими отагына апарды.

— Әјләш, гардаш, — деди

Индијәдәк гардашындан бу меһрибанчылығы көрмәмиш Ибраһим, вәзијјәтә чох тәәччүб едиб, гардашының јанында дизи үстүндә әјләшди.

Һачы Камјаб деди:

— Ибраһим, мән сәни бир. ишдән өтрү чағырмышам. Сәниң оғлуң Фәрман гочаг бир оғландыр. Онун бикар вә авара кәзмәји, доғрусу, мәнә тохунур. Нә гәдәр олса она һачы Камјабын гардашы оғлу дејирләр. Сән оғлуна насихәт елә, кетсин бир пешәјә јапышсын. Бу мин түмәни дә мәнним тәрәфимдән она јетир. Декиләң, әлиндә маја гајырсын. Әкәр ишиндә тәрәгги көрсәм, она маја бурахарам. Мән онун дүшмәни дејиләм. Һәмишә онун јахшы олмагыны истәјирәм. Анчаг онун тај-тушуну, бош кәзмәјини көрәндә ондан инкәјирәм. Декиләң ағлыны башына чәм едиб, касыблыға мәшғул олсуң. Мәнним дә әлим һәмишә онун үстүндә олар. Да-

на демәсинләр ки, һачы Камжабын гардашы оғлу авара кәзир.

Белә пуллари чибнидә көрмәмиш Ибраһим севинә-севинә сөз кәлиб оғлуну чагырды.

— Бала, бу пулу, сәнә эмин һачы Камжаб көндәриб. Бикар отурмагдан фәйда юхдур. Өзүн үчүн бир тичарәт дүзәлт. Нәм элин ишдә олсуи, бикар кәзмәсәи, нәм тичарәтлә мәшгул оласан. Бир нара фикирләри башындан чыхар. Эмин дејир бундан сонра ола артыглыгыица маја верәчәјәм. Анчаг бикар кәзмәсин.

Фәрман пулу алыб бир гәдәр элиндә доландырды. Сонра деди:

— Ата, эминин бирдәи-бирә белә сәхавәт үстүнә кәлмәјиңә сәбәб нә олубдур? Бәс инди-јәдәк иңјә бу пуллардан вермәјирди. Јохса мәни көзү иши көрдү. Ја јохса белә ән'амларла мәним агзымы јуммаг итәјир. Ал пуллари, апар вер һачы Камжаба, декләиң дәвләтиңи азалтмасын, јахшы олмаз!

Фәрман бу сөздәри илә пулу атасының габагына гојду.

Ибраһим јәнә башлады нәсиһәти:

— Ај бала, өзүн инимизин һәр үзүнү көрүрсән. Мәним бир балача баггал дүканим вар ки, көкүндән сатсан, бу пулун үчдән бири элә кәлмәз. Мин түмән елә бир сәнин кими икидин мајасыдыр. Элиндә доландыр. Бу шәһәрдән мал ал, о шәһәрә апар. Орадан ал, бураја кәтир. Күзәрәнымызын нечә чәтишликлә кечмәсини көрүрсән.

Ибраһимни нәсиһәти оғлуна әсла тә'сир етмәди.

Оғлу деди:

— Ата, мән сәнә сөз верирәм ки, сабаһдан ишләјиб чалышмаға башлајачағам. Рәһман таңир, нечә вахтдыр, мәним далымча кәзир, мәни өзүнә амиллијә чагырыр; дејир, бир-ики ил мәнә мөвачиблә гуллуғ елә, сонра сонн өзүмә шәрик еләрәм. Эминин сәдәгәсинә мөһтач олунча, кәдиб һачы Рәһмана гуллуғ еләрәм. һачы Камжабын пулуну сабаһ апарыб өзүнә верәрсән.

Ибраһим, оғлунун инадыны көрүб даһа бир сөз демәди. Бир дәррин аһ чәкиб пуллари гојду чибниңә.

Әзандан бир саат кечмишидә. Ибраһимниң гапысы дөјүлдү. Фәрман гапыны ачыб, өз јалын јолдашларындан дөрд нәфәри көрүб чох шад олду.

— Бујурун, бујурун, ичәри кәлин.

— Јолдашлар отаға дахил олуб, бир-бир Фәрмана суал вермәјә башладылар:

— Ај балам, бу нечә күндү һарада галыб-сай? Неч көрүпмүрсән. Фикир елдик ки, сәнә бир нахошлуғ үз вериб. Шүкүр аллаһа ки, сағ-саламатсан.

Фәрман јолдашларының кәлмәкләриндән чох мәмнун олдуғуну изһар етдикдән сонра дәрдини сөјләмәјә башлады:

— Билерсиниз, һәмишә шах кәзмиш бир адамам, инди мәни эмин көтүрүб белә јерә чырпыбдыр ки, хәчәләтимдән инсан арасына чыха билмәјирәм. Мән һеч вәдә күман етмәз идим ки, о мәни гојуб гызыны башга бир адама верә. Худајар хан дәвләтлидир. Мәкәр әми-

мин дәвләти ондан аздыр? Әкәр әмин дәвләтинин Худаяр ханын оғлуна галмасыны истә-
жирсә, апарсын версин она. Амма мәним истәк-
лимнә әлимдән алмасын. Инди нә мәним мүмкү-
нүм вар ки, кедәм әминлә данышым, нә дә мә-
ним атамда бу чүр'әт вар. Одур ки, кечәләр ја-
та билмирам. Једијим чәрәк богазымдан кет-
мир. Мәкәр касыб адамын үрәјиндә мәнәббәт
олмаз?

Јолдашлары она тәскинлик вермәјә башла-
дылар:

— Гардаш, бир гыз јолунда өзүнә бир белә
әзијјәт, азар вермәјин икид сифәти дејил.
Әмин, гызыны сәнә вермәјиб. Худаяр ханын
оғлуна вериб, чәһәннәмә версин, кора версин.
Биз дә дедик ки, көрәсән нә ваге олуб. Белә
фикирләри башындан бошла кетсин. Шәһәрдә
сәнин әмијин гызындан көзәл гызлар аз дејил.

Јолдашларындан бириси тәскинлик верәнин
сөзүнү кәсди:

— Гардаш, — деди, — бу бир данышыг де-
јил ки, сән еләјирсән. Биз һамымыз адымызы
икид гојмушуг. Әкәр һәр иши чәтинә дүшән
јолдашымызы белә бош нәсиһәтләрлә сакит
еләчәјиксә, афәрин олесүн бизә! Јолдашымыз
чәтинә дүшүб, көмәк ләзимдыр. Биз ону өз
истәклиснә јетирмәсәк, кәрәк папагларымызы
итә верәк.

— Ахыр, бурада нә еләмәк олар?

— һәр шеј! Кедәк, көмәкли һачы Камја-
бын гызыны кетүрәк гачаг.

— һачы Камјаб кими кишинин гызыны кө-
түрүб гачмагмы олар?

— һачы Камјаб кими кишинин атасына да

од вурмаг олар. Анчаг гызын разылыгы олсун.
Буна да шәкк јохдур. Пусгу гојарыг. Гыз һа-
мама кедәй вахт јолдан агзыны башга јерә
дөндәрәрик. Анчаг бир нөв гызы пиш әзвахт
хәбәрдар еләмәк ләзимдыр.

— Инди чәтинлик бурасындадыр ки, кә-
нардан бир шәхсин һачы Камјабын әндәруну-
на јолу јохдур.

Бу јердә Фәрман куја јухудан ајылды.

— Мән јол тапарам, гызы хәбәрдар еләрәм.

— Инди ки, еләрсән чох көзәл!

Фәрман јенә деди:

— Мәним адамым вар, анчаг гызы кими
евинә апармалы? Чүнки шәһәр әһлиндән бир
нәфәр чүр'әт едиб һачы Камјабын гызыны
евиндә кизләтмәз.

— Гызы бирбаш апарарыг һачы Мирзә
ағанын евинә. Көјдән көј имам сәнә, онун евин-
дән гызы чыхарда билмәз вә һачы Камјаб да
онун хәһиләринин гаршысында бир сөз да-
нышмага чүр'әт етмәз.

Јолдашлар һамысы бу тәдбирнә хошлады-
лар.

— Вахта ки, Фәрман гызы хәбәрдар етмә-
јә гадирдир, бизим сөзүмүз јохдур.

Јолдашлар бир гәдәр дә кәнар сөнбәтләр
едиб чај ичиб дағылдылар.

Бунлар кедәндән сонра, Фәрман атасынын
отагына кечди.

— Ата, бајаг сәнә вердијим мин түмәни бу-
раја вер.

— Ај огул, нә олуб, јохса јолдашларын сәнә
нәсиһәт еләдиләр. Ағлын башына кәлди?

— Елә бир иш вар.

Ибраһим галхыб, пулу кәтириб оғлуна верди.

Фәрман пулу алыб отағына кетди.

Сүбһ һәкимбашы Мирзә Мейди евиндә әл-ләшиб хәстәләри гәбул едирди. Ичәри дахил олан Фәрманы көрөндә тәәччүб еләди. Фәрман саламат, гүвәтли бир оғлан саҗылырды. Сифәтиндә дә һеч бир мәрзә нишанәси көрүнмүрдү. Һәкимбашы она јанында јер көстәрди.

— Кәл, кәл! Нә әчәб сән дә мәрзәләр чүм-тәсинә дахил олубсан? Кәл әл-ләш, көрүм дәрдин дәдир?

Фәрман әдәблә әл-ләшиб деди:

— Һәкимбашы, мәним дәрдим бөјүк дәрди. Сиз өзүнүз кәрәк динмәмиш биләсиниз. Сизә мә'лумдур ки, ушағлыгдан әмиң һачы Камјабын евиндә онун ғызы Көвһәртачла бир јердә бөјүмүшәм. Ушағлыгдан бир-биримизә јолдашлыг мәһәббәти јетирмишик. Бу мәһәб-бәт ахырда өзүнүн тәбии јолуна дүшдү. Биз бир-биримизи севдик. Доғрудур, мән бөјүјән-дән сонра әмиң мәни евиндән кенитди. Бу да тәбии иди. Бунунла белә һәм мәним вә һәм Көвһәртачын јәгинимиз бу иди ки, әмиң бизи бир-биримиздән ајырмајачаг. Вә чәми гоһум-әгрәбанын да јәгини бунда иди. Һамы дејирди: «Һачы Камјабын дөвләтинин һәдди-һесабы јохдур. Әлбәттә, о һеч вахт истәмәз ки, бу дөв-ләт кәнар бир шәхсин әлиңә кечсин. Јәгин ғы-зыны өз гардашы оғлуна верәчәк: дөвләт дә јад адама галмајачағдыр». Инди Худајар хана сөз вериб, һәтта ондан нишан да гәбул едиб-

дир. Мән дә галмышам кәнарда, әлим гојнум-да. Көвһәртач да о күндән бәстәри нахошдур. Ону һеч бир мәрзәзи јохдур, мәкәр иңки ешиг.

— Ону мән дә јәгин етмишәм. Бәс мәним ја-ныма кәлмәкдән мәгсәдин иәдир?

— Һәкимбашы, бу јердә сиз мәнә көмәк верә биләчәксиниз.

— Мән нә көмәк верә биләрәм?

— Сиз Көвһәртача мүәлицә едирсиниз. Һәр күн онунла көрүшүрсүнүз. Мәним бирчә сифа-ришими она јетирин.

— Нә сифариш? Декилән, јетирәрәм.

— Аллаһ сиздән разы олсун, һәкимбашы. Мән гәт еләмишәм ки, бир нечә јолдашлары-мын көмәји илә ону кечә апарым. Сиз она ан-чаг дејәсиниз ки, әзандан бир саат кечмиш ән-дәрунун гапысына чыхсын.

Һәкимбашы бу тәклифдән бәрк һиддәтлән-ди:

— Бу нә нөв тәклифдир ки, мәнә еләјирсән? Сән бу тәклифин гәбаһәтини аңлајырсанмы? Мәним бојнума атдығын вәзифәни дүшүнүр-сәми? Ејиб олсун сәнә! Сәнин атан Ибраһим бир ағыллы кишидир; амма сән она охшама-јыбсан. Әкәр Ибраһимин вә сәнин әмин һачы Камјабын хатири олмасајды, сәнә чоһ ағыр сөзләр дејәрдим. Дур бурдан зәһмәт чәк кет. Көр бир күпәкирән гары тапа биләрсәнми; белә сифаришләри онунла көндәрәсин.

Фәрман башлады јалвармаға:

— Һәкимбашы, сиз көрүрсүнүз ки, мән ча-ванам. Бу саат башыма һава вуруб, данышды-ғымы өзүм дә билмирәм. Мәни бағышлајыңыз. Сиз һәкимсиниз, мәрзәләрә дәрман едирсиниз.

Вахта ки, сизин бирчэ сөзүнүз бир чаван мэриси өлүмдөн гуртарачаг, о сөзү сиз нечэ гәбул етмәјирсиниз? Мәнә рәһм един, һәкимбашы. Бу хырдача төһвәни дә мәнән гәбул един.

Фәрман бу сөзү илә атасындан алдыгы мин түмәни дә һәкимбашынын габағына гојду.

Һәкимбашы пуллары көрәндә көзләри мәшәлдар пишијин көзләри кими бәрг верди.

— Оғул, бу пул наһагдыр. Сәнин ахыркы сөзләрин кифајәтдир. Бир сөз ки, бир чаванын дирилијинә сәбәб олачаг, ону демәмәк күнаһдыр.

— Јох, һәкимбашы, тәвәгге едирәм, гәбул едәсиниз. Бу хырдача төһфә мәним мәрәзини муаличә етмәјинизин һәгги-зәһмәти олсун.

Һәкимбашы сифариши Көһһәртача јетирмәји гәбул етди вә сөз јох ки, «хырдача төһфә»ни дә чибинә өтүрдү.

Һәкимбашы Көһһәртачла көрүшүб әндәрундан чыхды вә гапыда һачы Камјаба раст кәлди.

— Һәкимбашы, гызын мәрәзини тапа билдинизми?

— Көзәлчәсинә тапдым. Бу күн олсун ки, ајага дурачаг.

Һәкимбашы кедәндән сонра һачы ичәри дахил олуб гызында башга һаләт көрдү. Гыз дуруб либасыны кејиниб, шад вә күләр үзлә әјләшмишди. Атасыны көрән тәк габағына јериди.

— Сабаһын кејир олсун, ата! Һәкимбашы бу күн мәнә бир көзәл дәрман верди. Ичән тәк чәми мәрәзләрим рәф олду. Инди даһа һеч бир

агрыјан јерим јохдур. Өзүм дә билмәррә саламатам.

Һачы Камјаб севинмиш кедиб арвадына хәбәр верди. Арвад да о саат дуруб гызынын јанына јүјүрдү. Гызыны сағ вә саламат көрүб деди:

— Јох, бу дәрман иши дејил. Дүһән мән кедиб имамзадәдә шам јандырдым. Имамзадә мәним гызыма көмак еләди. Бу, мөчүзәдир. Дәрман бир күндә мәриси сағалтмаз.

Гыз күләрәк аңасынын сөзүнү тәсдиг етди.

Бир гәдәр бизим мәмләкәтимизин имамзадәләриндән сизә сөјләјим, ејиб еләмәз. Сонра мәтләбә кечәрик. Бизим мәмләкәтдә бир кәнд вә бир шәһәр тапа билмәзсиниз ки, орада бир нечә имамзадә олмасын. Бир балача, он мин әһалидән ибарәт олан шәһәрдә, он алты имамзадә вар. Һансы бир шәһәрә кедиб хәбәр алсаныз ки, имамзадә һарададыр, фәврән бир имамзадә јох, нечәсини көстәрәчәкләр. Сиз билирсиниз ки, бизим мәмләкәтин әһалиси гәдим заман атәшпәрәст иди. Бу сәбәбдән дә һәр шәһәрдә вә кәнддә бир вә ја бир нечә атәшкәдә вар иди.

Халг исламы гылыч зоруна гәбул едәндән сонра да өз ата-баба дининдән бүсбүтүн әлчәкмәк истәмәјиб вә атәшкәдәләри әлдә сахламаг үчүн һәр биринә бир имамзадә ады гојублар.

Гәдим дини асары инди дә дурур. Мәсәлән, инди дә ешидә биләрсиниз:

«О көрүкән аја анд олсун»; ја «бу чыраға анд олсун»; ја «бу јанан очаға анд олсун»; ја «о күнә анд олсун» вә и. а.

Һәтта чамаат кечмиш атәшпәрәстлик әјини инди дә Мәшһәддә Имам Рзанын башынын үстүндә ичра едир.

Гәдим заман күн чыханда ону шејпур, тәбил вә синчлә истигбал едирдиләр. Һәмчинин күн батаанда да ону һабедә мүшәјиәт едирдиләр. Һали-Һазырда бу ојун Имам Рза мәсчидини минарасиндә чыхыр. Һәр күн минарәнин башында синч, тәбил вә шејпурла күнү истигбал вә мүшәјиәт едирләр.

Бир гәдәр шәһәримиздән сөјләјим:

Бизим вәтәнин шәһәринә јахынлашанда бөјүк бир һасар-вә дарваза көрәчәксиниз. Дарвазалар кечәләр бағланыр вә сүһдән ахшамдәк ачыгдыр. Шәһәрә дахил оlanda габагча бир бөјүк мејдан көрәчәксиниз ки, она әрк дејирләр. Бу мејдана печә әдәд шаһ Тәһмасибдән галмыш топлар гојублар вә топларын ичиндә көјәрчинләр јува тикибләр. Шәһәрин ортасында да бир мејданча көрәчәксиниз ки, адына «Сәзи мејдан» дејирләр. Буну күлдән, чичәкдән вә ағачдан да көрмәк олуr. Бу мејдан әһалинин сәјаһәт јеридир. Шәһәрләрин күчәләри ики чәркә гуру дивардан ибарәтдир. Нә бир пәнчәрә, нә бир балкон күчәјә бахмаз. Әкәр булар евләрин бириндә тапылса, јәгин билирсиниз ки, харичи евидир. Диварларда хырдача дәричәләр вар. Һәр гапыдан бир чәкич асылыб. Чәкичлә дәггүлбаб едирсән. Елә ки, гапы ачылды, дахил олурсунуз бир дәһлизә.

Дәһлизин бир гапысы саға вә о бириси соладыр. Кишиләр гапыларын бириндән «бирун»а кечир, гадынлары о бири гапыдан «әндә-

рун»а бурахырлар. Әндәруна ја бируна дахил оlanda һәр тәрәфдә бир беһишт көрүрсүнүз. Бурада һәр бир саһибхана өз сәлигәсини көстәрир. Фәвварәләр, һовузлар, дунјанын һәр бир јериндән тохуму, ја ағачы кәтирилмиш күлләр, гәфәсләрдә чүрбәчүр охујан гушлар, ағачларын арасында товузлар рәнкарәнк ганадларыны ачмыш кәзинмәкдәдир. Хүләсә, белә бир бағчаја кирән даһа бир дә орадан чыхмаг истәмәз. Әндәрун бағчасында гадынлар вә бирунда кишиләр раһат, асудә кәзиб вахт кечирирләр.

Гадынлар јәгин билирләр ки, бир нәфәр нәмәһрәм нә онларын үзләрини көрә биләр вә нә сәсләрини ешидәр. Одуr ки, орада һәр бир нөв либас кејмәк, һәтта либассыз да кәзмәк чајиздир. Чох вахт гадынлар либасларыны чыхардыб һовузда чимирләр. Ев саһибләриндән си-вај бир нәфәриг әндәруна кирмәјә ихтијары јохдуr.

Белә бир ев дә һачы Камјабын вар иди. Онун бағчасынын тәрифи дилләрдә сөјләни-лирди. Һәтта Худаяр хаң кими шәхс дә онун бағчасына бәнд олмушду.

Ахшам Көвһәртач әндәрун бағчасына сәјаһәт чыхды. Күндүздән анасындан бир гәдәр чәвахират да алыб өзүнә зинәт вурмушду. Бағчада үрәји дөјүнәрәк доланыб вәд олунмуш сааты көзләјирди. Ата вә анасы онун саламатлыга чыхыб бағчада кәзинмәјиндән даһа шад олуб, һеч бир бәд күман етмәјирдиләр.

Мүәјјән вахтда күчә гапысы үч дәфә вуруду. Нөкәр кәлинчә Көвһәртач өзүнү дәһлизә

атыб гапыны ачды. Эмноглусу жолдашлары илэ баһәм дурмушдулар.

Элини Фәрманын элине вериб чөлд кетди. Жатмаг вахты жахылашанда, һачы Камжабын арвады, гызыны жатмага чағырмаг үчүн багча-жа чыхды.

— Ај гыз, Көвһөртгач, жатмаг вахтыдыр, жорган-дөшөкдөн тазэчә дурубсан, сојуг дөјөр.

Анасы һәрчи сөсләди, Көвһөртгачдан чаваб кәлмәди. Багчаны башдан-баша кәзиб гызыны тапмады. Мүзтәриб һаләтдә гајыдыб гызынын итмәјинин хәбәрини әрицә јетирди.

Һачы Камжаб намазыны гуртарыб жатмаг истәјирди. Хәбәри ешидн кими һөкәрләрип һамысыны ајага галхызды. Гызын Фәрманла гачдыгыны јәгин едиб, бирбаш гардашы Ибраһимни евинә кетди.

Ибраһим гапынын дөјүлмәсини ешидиб, сојунчаг кедиб ачыб, һачы Камжабы көрәндә тәәччүб етди.

— Гардаш, бу кечә вахты хејирдирми? Сән ки, күндүз дә мәнним евимә кәлмәзсән. Инди нә ваге олубдур?

— Де көрүм оглун Фәрман һарададыр?

— Фәрман азан вахты жолдашлары илэ кетди. Гапы дөјүләндә дә мән күман етдим ки, кәлән одур.

— Һара кетдијиндән сәнә бир сөз демәдимиз?

— Хејр. Мән онун һара кедиб-кәлдијини сорушмарам. Өз кефинә бир адамдыр. Һараја кефи истәсә кедир.

— Мәнним гызым да евдән гачыб. Јәгин Фәрман һарада исә гызым да ораладыр. Мәлун биһәја, бинамус! Мән ону дөшүмә чәкиб,

әлине маја вериб адам еләмәк истәјирәм, амма о мәнни рүсвај-чаһан еләјир. Мән Худајар хана нә чаваб верим? Худајар хан әләми тар-мар едәчәк.

Һачы Камжаб сөјләпәрәк кетди. О кечә сүбһәдәк шәһәри доланыб, күман кедән евләрин һамысына тохунуб нә Көвһөртгачдан, нә Фәрмандан бир хәбәр тута билмәди.

Сабаһы күнү шәһәрин һәр јеринә, һәмчинин, әтраф кәндләрә адам салдырыб гызынын, ја Фәрманын јерини өјрәниб хәбәр кәтирәнә беш мин түмән ән'ам вәд еләди. Бу хәбәри ешидиб, шәһәрин тамам бикарлары, аваралары, часус донуна кириб, итәнләри ахтармаға мәшғул олдулар.

Нечә күн чидди ахтарыш кетдисә дә бир сәмәрә һасил олмады.

Ахшам һачы Мирзә Әһмәд ағанын евиндә нечә нәфәр с'јан әјләшнб аға илэ сөһбәт едирдиләр.

Пишхидмәт дахил олуб ишарә илэ ағаны чағырды.

Аға чыхды:

— Нә вар, нә хәбәрдир?

— Бир хәбәр јохдур, бир нәфәр оглан бир гызла сизин һимәјинизә гачыблар.

— Гызы көндәр әндәруна, оғлана мәнзил вер әјләшсин. Гопаглар кедәндән сонра тәдбир еләрәм.

Пишхидмәт «бә чешм» дејиб кетди. Аға да гајытды гонагларын јапына.

Һачы Мирзә Әһмәд ағанын еви «бәст» һе-

саб олунурду. Һәр бир чани, гантөкән, јолкәсән ки, диван әлиндән гачыб онун евинә кирмәји өзүнә мүмкүн еләрди, даһа һәр бир диван сijasәтиндән өзүнү ејмән һесаb едәрди.

Бир полис нәфәринин, бир ханын, бир һакимин һачы Мирзә Әһмәд ағанын евиндән адам чыхартмаға һүнәри јох иди. Бәстә ки, кирди — гуртарды. Һачы Мирзә Әһмәд ағанын ханиманы гәдим замандан мүгәддәс бир мәкән һесаb олунурду.

Һачынын атасы вә бабасы һәмчинин, нүфуз саһибнн мүчтәһидләрән олублар ... Чәми әһли һачы Мирзә Әһмәд ағаны мүгәддәс һесаb едирди. Һәтта белә данышырдылар ки, куја аға чәтин мәсәләләрин һәлли үчүн кечә јарысы бир хәлвәт отаға чәкилиб, орада пејгәмбәрлә сәһбәт едиб фитва алыр.

Ағанын хүсуси мөвачибхор акентләри һәр јери доланыб, белә хәбәрләри бурахырдылар вә авам халг да бу акентләрин сөzlәринә бавәр едирдиләр.

Сиз јәгин сорушачагысыыз ки, аға бир белә пулу һарадан алырды ки, мөвачиблә акентләр дә сахлајырды.

Аға һеч кәсдән бир гран пул алмаз иди. Онун өзүнүн дөвләтинин, сәрвәтинин, әмлакынын нә һәдди вар иди, нә һесабы. Нечә јүз кәнд ағанын әмринә табе иди. Шәһәрдән он-он беш фәрсәнк кәнара сағ-сол көз ишләдикчә ағанын әмлакы иди. Ихыларынын, гојун вә гарамал сүрүләринин һесабыны билән јох иди. Ағанын памбыг, әрзаг вә хүшкәбар карванынын башы, ајағы мәлум олмајырды. Ағаја бәрәбәр һеч бир хан, һеч бир мүлкәдар ола билмәз иди. Ху-

дајар хан кими дөвләтли ханлар ағанын мүгабилиндә һеч һесаb олунурдулар.

Инди бир белә әмлак вә сәрвәти ағанын һарадан алдығыны әрз еләјим. Бағышлајын, башагрысы олур, әмлакын бир һиссәси бабаларындан ирс галыбдыр, галаныны аға өзү әлә кәтирибдир. Анчаг нә өзү, нә бабалары бу әмлака бир гуруш вермәјибләр. Әмлакын бир парасы «рәдди-мәзалим» үчүн ағанын ихтијарына верилибдир. «Рәдди-мәзалим» — јәни мәзлумлара пәјламаг. Бир нәфәр сәрвәтдар вәфат едәндә көрүрсән, руһунун раһатлығы үчүн вәсијјәт едир ки, онун пулуну вә әмлакынын мөдахилини рәдди-мәзалим етсинләр. Бу да кәрәк шәриәт тәриги илә ола. Одур ки, онун ичрасыны һәр адама тапшырмаг олмаз. Тапшырдылар аға чәнабларына. Аға да мөдахил алыб чибишдани-шәрифинә өтүрүрду.

Рәдди-мәзалим шәртләри дә бу јолда она көмәк верирди; чүнкн шәр'ән рәдди-мәзалимә тәјин олунмуш малы әһли-суала вермәк олмаз вә лајланмасы да кәрәк хәлвәт вә чамаат көзүндән узаг јердә олсун. Чамаатдан да бир нәфәр чүр'әт едиб дејә билмәз иди ки, аға бу јердә хәјанәт едибдир. Әләвә бир нечә ил бундан әгдәм ағанын мүридләриндән бириси она јүз мин түмән пул вә гызыны төһфә көндәрмишиди. Ағанын әлиндәки әмлактан илдә азындан беш јүз мин түмән мөдахил кәлирди.

Чүмә ахшамлары ағанын хәзинәсиндән фүгәрәја пул пәјланырды. Нечә фәгир кәлсә, һәр биринә јарым гран пул верилирди. Белә ки, аға, һәр һәфтә фүгәрәја беш-он түмән пул пәјлајырды. Әләвә он күн мөһәррәм ајында

фүгәраја чох гәһвә вериб, мәрсижә օхударды. Бу, ағанын чамаата хәрчи иди. Амма ә'жан вә түччар тез-тез ағанын мәчлисинә мүшәррәф олуб мүәттәр плов јејирдиләр. Вә ағанын рүһани сөһбәтләриндән фејзијаб олурдулар.

Түччардан вә ә'јандан да һәр шәхсин ағанын евинә јолу јох иди. Намаз ғылмајанлары, оруч тутмајанлары, хүмс, зәкат вермәјәнләри аға гапысындан ичәри гојмас иди. Чамаатын, хүсусән сәрвәтдәрларын хүмсү, зәкаты вә фит-раси ағанын мүбарәк әли илә пајланарды.

Бир нәфәр фирәнк сәјјаһы бизим вәтәни сәјаһәт едәрәк, аға олан шәһәрә кәлиб ағаны көрмәк истәди. Ағаја хәбәр верәндә бујурду ки, зәһмәт чәкиб кәлә биләр. Оунла көрүш-мәк, Фирәнкистанын әһвалатындан вә вәзиј-јәтиндән бир гәдәр хәбәрдар олмаг ејиб етмәз. Аға оуну кәлмәји үчүн бир вахт тә'јин етди.

Һаман фирәнк сәјјаһы нағыл едирди:

— Мүәјјән вахтда арвадымла баһәм јетиш-дик ағанын гуллуғуна. Бизи нечә отагдан ке-чириб, бир салонда әјләшдирдиләр. Салон Авропа гәјдасы сандалјалар вә масаларла мүәјјән иди. Салонун о бири гапысы ачылыб, орадан бир нәфәр ағ инәк либас кејинмиш кө-зәл бир киши дахил олды. Бу, аға иди. Мән вә арвадым ајаға галхыб она тә'зим етдик. Аға мәним јанымча кәлмиш мүтәрчим васитә-силә арвадыма деди:

— Кәрәк ки, сизин Фирәнкистанда гадын-лар кишиләрин ајагларына галхмазлар. Өз адәтнинизлә рәфтар един. Зәһмәт чәкмәјин.

Аға әјләшиб бир нечә дәгигә бизимлә сөһ-бәт едәндән сонра бујурду, гәһвә кәтирсинләр.

Пишхидмәт әлиндә гәһвә, дахил олды вә гәһвәдән әләвә Фирәнкистанын ән көзәл лик-көрләриндән нечә нөвүнү масанын үстүнә гојду.

Аға тәклиф етди:

— Бујурун. Мән сизин үзүнүздә һејрәт әлә-мәти көрүрәм. Амма һејрәт јери јохдур. Мәним јанымә әчнәби јерләрдән кәләиләр аз олма-јырлар. Вә мән дә онлары өз гәјдалары илә гөбүл етмәји вачиб билирәм.

Аға өзү дә бизимлә баһәм гәһвә ичди. Ам-ма, ичкиләрә әл вурмады.

Фирәнк сәјјаһы белә данышырды. Амма бир пара дили динч дурмајанлар башга шеј-ләр сөјләјирдиләр.

Хүләсә, кечәк мәтләбә:

Гонаглар кедәндән сонра аға пишхидмәти чағырды.

— О гыз гачыран оғланы мәним јанымә кәтир.

Фәрман ичәри дахил олуб, ағаја кәмәл-еһ-тирамла тә'зим етди.

— Оглан, сән кимсән?

— Аға, мән баггал Ибраһимин оғлујам.

— һачы Камјабын гардашы? Демәли, сән һачы Камјабын гардашы оғлусан! Чох көзәл, һачы Камјаб јахшы кишидир... мө'мин, дин-дар... Кәтирдијин гыз һарадандыр?

— Аға, кәтирдијим, әмин гызы, һачы Кам-јабын гызыдыр. Биз ушаглыгдан бир јердә бөјүјүб, ахырда бир-биримизә мәһәббәт јетир-дик. Бу күнләрдә әмин оуну Худајар ханын оғлуна верилмәсинә разы олуб. Худајар хан-

дан нишан гәбул етди. Гыз вә мән сөзлә-
шиб сизни пәнаһыныза кәлмишик; ја бизи
бир-биримизә јетириң, ја әмр един икимизи дә
сизин гапынызда гурбан кәссинләр.

— Јох, оғул, белә давшыма. Вахта ки, сән
бу гапыја пәнаһ кәтирмишсән, мәрәмына ча-
тачагсан. Дејирләр: әми оғлу илә әми гызынын
кабини кәждә кәсилиб. Кет јенә өз мәңзилиндә
раһат ол. Мән һачы Камјабы да, Худаяр ха-
ны да сакип еләрәм. Мәним хаһишимни муга-
билиндә онлар сөз данышмаға чүр'әт етмәз-
ләр.

Фәрман шад-хүррәм мәңзилинә гајытды.

Фәрман кедәндән сонра һачы Мирзә Әһ-
мәд аға отағында бир гәдәр о баш-бу баша
кедиб, Фәрманын вә Көвһәртачын кәләчәк
хошбәхт күнләрини көзүнүн габағындан ке-
чирди вә хәјалында дејирди: «Ики севки-
линин бир-биринә јетишмәкләринә сәбәб олмаг
бәјүк савабдыр. Гој дүнјада истираһәтлә өмүр
сүрүб, мәнә дуаку олсунлар».

Бу јердә гәфләтән аганын башына бир шеј-
тан фикри кәлди: «Јох, белә дејил! Фүрсәти
фөвт еләјән агил дејил, диванәдир. Белә фүр-
сәт һеч вахт әлә дүшмәз. Гәләт еләјир Фәрман,
башыны даша дөјүр Худаяр хан! Гызын ни-
каһыны өзүмә охујачагам. һачы Камјабын
сәрвәтиндән кечмәкми олар?»

Сәһәр аға адам көндәриб һачы Камјабы
һүзуруна истәди.

Һачы Камјаб һаман саат кәлиб аганын
гуллуғуна даһил олуб салам верди.

— Әлејкәссалам, һачы, бујур әјләш.

— Гуллуғуңузда ајаг үстүндә дә дура би-
ләрәм, аға.

Һачы Камјаб әдәблә дизи үстүндә әјләшди.

— һачы, дејирләр сәнин үчүн бир һадисә
үз верибдир, нә олан ишидр?

— Бәли, гурбанын олум, дүздүр. Нәнки
һадисә, бир бәдбәхтлик үз верибдир. Мәним
бир бивеч гардашым вә гардашымын да бир
авара оғлу вар. Мәним дә, өзүнүзә мә'лумдур
ки, бир парча сизни дуанызын бәрәкәтиндән
чөрәјим вар. Һеч кәс чөрәјинин дағылмасыны
истәмәз. Мәним һәмнишә фикрим бу иди ки,
гардашым оғлуну дөшүмә чәким вә бирчә нә-
фәр, сиздән ејб олмасын, гызымы да она ве-
рим. Һәрчи сәјб еләдим, гардашым оғлуну
авара јолдашларындан вә бисәрүпа кәзмәјин-
дән чәкиндира билмәдим. Ахыр лабүд галыб
гызы Худаяр ханын оғлуна намзәд еләдим.
Инди о биһәја гардашым оғлу гызла нә васитә
илә сөзләшиб билмирәм, бир ахшам ону көтү-
рүб кедибдир. Нечә күндүр ки, ахтармамыш
јер гојмамышам. Гызла Фәрман бир даш олуб
бир кор гујуја дүшүбләр.

Аға күлүмсүндү:

— Дедијин «кор гују» мәним евимдир, һә-
гигәт бураја дүшән чыхмаз. Сәнин гызын вә
Фәрман бурададырлар. Сәни бураја дә'вәт
етмәкдән гәрәзим будур: гызынын никаһынын
Фәрмана чари олмасына риза верирсәнми?

— Аға, сиз мәним гызымын башыны кәс-
мәјә сәһиб-ихтијарсыныз. Амма мән ону
о биһәјаја вермәјәчәјәм. Әләвә, мән Худаяр

хана сөз вермишәм. Ондап нишан гәбул етмишәм.

— Бәс белә олан сурәтдә сән мәним бир тәклифини гәбул ет! Дејирләр «хејрүл-үмури өвсәтүһа»¹. Сән, гызын мәним өзүмә мәнкупә олмасыма риза вер, буна сөзүн нәдир? Худаяр ханын чавабышы мән рәдд едәрәм.

Бу тәклифи көзләмәјән һачы Камјаб фөврәп чаваб верә билмәјиб дајанды. Бир аз фикир едиб хәјалында деди. «Ағанын тәклифини рәдд етмәк ахмаглыгдыр. Мәним үчүн нә тәфәвүт едәр. Мәним тичарәтим һачы Мирзә Әһмәд агадан артыграг мәнфәәт апарар. Мирзә Әһмәд ағанын әмлакы Худаяр ханын тәкәллүфүндән чох, сәрвәти артыг, ханын памбыг вә әрзагыны ичарәјә көтүрүнчә ағанынкыны көтүрәрәм. Әләвә, һачы Мирзә Әһмәд ага мүчтәһидин гајынатасы олмаг бөјүк шәрафәтдир. Һәр адама мүјәссәр оласы рутбә дејил». Соңра үзүнү агаја тәрәф чөндәриб деди:

— Аға, мән бајаг сизә әрз етдим ки, мәним гызымын башыны да кәсмәјә ихтијарыныз вар. Нечә мәсләһәт билирсиниз елә дә един. Мәним сөзүм јохду.

— Чох көзәл, чох мүбарәк! Көрүрәм јорнугсан. Кет динчәл, соңра никаһ чари етмәли заман сәнә хәбәр верәрәм.

Һачы Камјаб тәзим едиб чыхды. Евинә кәлиб көзләри јолда галмыш арвадына деди:

— Арвад, дошаб алмышыг бал чыхыб. Гыз Мирзә Әһмәд ағанын евиндәдир. Аға да гы-

зын кәбинини өзүнә кәсмәк истәјир. Гәрибә будур ки, мәним ризамы сорушур. Куја ки, мәним көјнәјим дә бу ишә разы дејил.

Арвад, буну ешиндәндә аз галды дуруб евин ичиндә ојнасын. Өз-өзүнә дејирди: «Бундан соңра нәинки Камран ханын арвады, һәтта тамама ә'яанын арвадлары мәчлисләрдә мәним ајагыма дурачаглар. Гој көзү көтүрмәјәнләрин чаплары чыхсын».

Сөһәр һачы Мирзә Әһмәд ага пишхидмәтин чәгырыб әвр етди:

— Кет о бәстә кирән оғлана хәбәр вер ки, мән һачы Камјабла көрүшүб, онунла лазым олан сөһбәти еләдим. Инди хатирчәм кедиб евиндә отура биләр. Нечә кәсин онунла иши олмајачаг. Вахтында мән ону чәгырарам.

Фәрман нә гәдәр јалварды ки, она әмис гызы илә көрүшүб бир-ики сөз данышмаға имкан версинләр. Пишхидмәт гәбул етмәјиб деди:

— Агадан ичәзә јохдур.

Фәрман евләринә гајытды. Бир нечә күн атасына көрүнмәмәјә чалышды. Ахыр бир күн — тәсадүфән атасына раст кәлди. Атасы башлады оғлуна мазәммәт еләмәјә:

— Бала, јахшы иш көрмәдин. Һачы Камјаб нә гәдәр олса сәнин әминдир. Оун үрәјинә дәјмәк нечә бир лајиг иш дејил иди. Хүсусән ки, ахыр вахтларда әминин мејли сәнә тәрәф дөнмүшдү. Мин түмән сәпә маја верди. Кәләчкдә јенә көмәјини вәд етди. Адам кәрәк ишыг кәлән јерә бармаг дүртмәсин.

¹ Һәр ишдә орта һалда олмаг јахшыдыр.

Оглу бишны ашагы салыб чаваб верди:

— Ата, даһа кечмиш ола. Һачы Мирзэ Әһмәд ага әмири чагырыб разы етди. Әмири дә сөз јох, мәндән иичијибдир. Бир нечә күн мәним үзүмә бахмајачаг. Ахырда јенә һачы Мирзэ Әһмәд аганы васитә салыб барышарыг!

Фәрман бир јайдан белә сөјләјирди. Бир јайдан да үрәјинә гара фикирләр кәлирди: «Хуб, һачы Мирзэ Әһмәд ага әмиллә көрүшәндән сонра нә үчүн мәни евиндән рәдд еләди нә нә сәбәбә мәнә әмири гызы илә көрүшмәјә ичазә вермәди? Јохса ага әмири хәлишинә көрә Худажар ханы чагырыб гызы оиз тапшырачаг? Әлбәттә, мән һара, Худажар хан һара! Худажар хан зәккии мүлкәдар, хырда бир падишаһ, мән нәсә бир фәғир оғлан. Худажар ханын гапысында јүз нәфәр мәним кими нөкәр вар».

Бир күн әмирини гапысындан өтәркән көрдү јохлу ат, гатыр әмвал вә әшјасы илә јүкләниб јола салынмагдадыр. Нөкәрдән јүкләрин һараја кедәчәјини хәбәр алыб билди ки, јүкләри, һачы Камјаб гызына чейиз вериб, һачы Мирзэ Әһмәд аганын евинә кедир. Фәрман бу әһвалатдан јенә бир шеј баша дүшмәјиб, ахырда белә хәјал етди: «Јәгин һачы Мирзэ Әһмәд ага Көһһәртачы тәнтәнә илә, өз евиндән көчүртмәк истәјир».

Фәрман бу хәјалла евләринә гајыдаркән достларындан биринә раст кәлди. Досту Фәрманы бир нөв шадман көрүб, јәгин етди ки, әһвалатдан хәбәри јохдур. Ону дајандырыб бир гәдәр данышдыгдан сонра деди:

— Гардаш, дејәсән сәнин әһвалатдан хәбәрин јохдур?

— Һансы әһвалатдан?

— Шәһәрин тамам түччары бу күн һачы Камјабын евинә чәм олуб, Көһһәртачын чейизини сијәһисиндә исбативүчүд етмишдиләр.

— Бундан хәбәрим вар; чүнки бу саат чейизин һачы Мирзэ Әһмәд аганын евинә көндәрилмәсини көрдүм.

— Сән бундан мөкәр бир шеј дүшүнмәдин?

— Мән күман етдим ки, ага гызы өзү мүбарәк әли илә көчүрмәк истәјир.

— Аганын мүбарәк әли сысын! Чәми зәһмәтимиз һәдәр кетди.

— Бу нә сөздүр данышырсан?

— Көрүнүр әһвалатдан хәбәрин јохдур. Чәнаб һачы Мирзэ Әһмәд ага гызы өзүнә мал еләјиб.

— Бу нә ахмаг сөздүр данышырсан?

— Ахмаг сонсән ки, чәми шәһәрдә данышылан әһвалатдан бихәбәрсән?

Бу хәбәри јолдашындан ешидәндә Фәрманын башы кичәлләниб, тамам шәһәр башына доланды. Јолдашы илә худәһәфиз етмәјиб, диванә кими евә кәлиб, атасыны да мә'јус, дивара гысылмыш көрдү. Гејзлә папағыны башындан чыхардыб јерә чырыды.

— Бундан сонра кимә инанасан? Аја, јердә, көјдә бир инанамалы шеј вармы? Кимә етибар едәсән? Вахта ки, дунјада бир тәмиз гәлб, вүчүд јохдур. Һачы Мирзэ Әһмәд ага адыны мүчтәһим гојуб, нәјә инаныр? Кимә инаныр,

кимә ибадәт еләйир? Аллаһамы? һансы аллаһа? О аллаһ һарададыр?

Ибраһим оғлуну дајандырды:

— Бала, күфр данышма. Ага ешидәр, бу саат сәнин гәтлинә фәрман верәр. Сәни чамаат парча-парча едәр; һәр тикән бир әлдә кедәр!

— Ага бундан да артыгмы мәним гәтлимә фәрман верәчәк? Бундан сонра мән дүнјада јашајамы биләчәјәм? Гој мәни өлдүрсүңләр; чәһәннәмә, кора өлдүрсүңләр. Тәки ағанын көңлү шад олсун. Мәни гој тојунда гурбан кәсдирсин. Амма мән ачыг дејирәм; һәр јердә дә дејәчәјәм. Ајагыма дәмир чарыг кејиб, әлимә дәмирдән аса алыб тамам јер үзүнү долаңыб дејәчәјәм; о адыны мүчтәһим гојуб, амма јаланчыдыр, фасигдир! Онун аллаһы гызыл өкүздүр, она сәчдә еләйир. Дини, шәриәти, намусуну, дүнјаны јемәк үчүн әлиндә әләт еләјибдир. Әкәр о мүгәддәс вүчуддур, нејләйир бир белә малы, әмлакы? О, чәми елмләрә бәләддир. Вахта ки, о белә ишләрә игдам едир, көрүнүр ки, о һеч бир шејә инанмајыр. Вә һеч бир инанмалы шеј јохдур. Беләдир көјдә вә јердә бир инанмалы шеј олса иди, о, елминин күчү илә биләрди. Нә көјдә, нә јердә һеч бир шеј јохдур. Јерлә көјүн арасы адларыны мүчтәһид вә руһани гојан әммамәли, әбалы, габалы һәшәрәтлә, јыртычы гурдларла долудур. Сәнин мүчтәһидин ага Мирзә Әһмәд дә чанаварларын, ган ичәңләрин бөјүјүдүр. Ләһәт онун үзүнә, онун о нурани сағгалына!

Атасы јенә оғлуну данлајырды:

— Оғул, амандыр, мәни дә бәләја тохујарсан.

— Мән бу күндән бурадан узаглашачағам. Даһа бурада галмаг мәним үчүн мүмкүн дејил. Баш көтүрүб, дијарбәдијар кәзиб, бу вәһшиләрин әмәлләринә халгын диггәтнини чөндәрәчәјәм. Ја мәрәмыма чатарам, ја бир јердә өлүб галарам.

Фәрман евдән чыхды. Атасы ваһимәјә дүшүб дејирди:

— Ај аман, оғланын башына һава кәлиб. Кедиб һәр јердә һачы Мирзә Әһмәд ағанын һаггында артыг-әскик данышачаг, ахырда чамаат кәлиб мәним евини дә зирү-зәбәр едәчәк.

Аз кечмәди Фәрман гајыдыб, голтуғунда бир дәст либас кәтирди. Либас дәрвиш либасы иди. Либасы кејиниб атасына деди:

— Ата, бу кечә мән шәһәрдән кедәчәјәм. Һәр бир јердән «Дәрвиш Накам» ады ешитсән, бил ки, оғлундур. Мән бу адла дүнјаны сәјаһәт едәчәјәм. Билмәјирәм һарада өләчәјәм. Анчаг арзу едәрдим ки, өләндә көзләрим о фасиг һачы Мирзә Әһмәд ағанын диварына бахсын вә диварын даһында мәним кими дәрдә мүбтәлә көзәл бир вүчуду һисс еләсин. Ата, мән кедирәм. Амма сәнә вәсијјәтим будур ки, инанма бунлара! Онларын данышыглары һамысы рија вә јаландыр; аллаһлары вә шәриәтләрн дә јаландыр! Әкәр јалан олмасажды, өзләри она итаәт едәрдиләр! Дүнјада сәрвәт јығмаг, ләзиз хәрәк јемәк, беһиштә бәнзәр отагларда, гәсрләрдә әјләшиб, нәзәнин сәнәмләрдән һәзз апармаға чалышмаздылар; һәмишә тәриф етдикләри ахирәт үчүн чалышар-

дылар! Инди мән јәгин етмишәм ки, ахирәт дә јаландыр! Доғру олсајды һамыдан габаг руһаниләр, дунјаја фани дејәнләр, дунја малына чәһәннәм оду дејәнләр ону ахтарардылар. Саламат гал, ата, мәним фикрими еләмә. Худаһафиз!

Көвһәртач үчүн хүсуси бир мүзәјјән отаг тәјин олунашду. Гадынлар ону эһатә едиб, һачы Мирзә Әһмәд ағанын әмринә итаәт едәрәк, она бир нөв мәнәббәт көстәриб, һәр бир хаһишинә фәвран әмәл едирдиләр. һеч бир тәрәфдән гызын гејди јох иди. Анчаг әмиси оғлу илә көрүшмәк она мүмкүн олмадығы үрәјини сыхырды. Бу хаһишини бир дәфә изаһ еләди; чавабында дедиләр ки, оғлан сәнин әмин оғлун да олса, нә гәдәр кәбин кәсилмәјиб, намәһрәмдир. Башга бир јердә сизә көрүшмәк мүмкүн дә олса, ағанын евиндә белә хилафишәр әмәлә јол верилмир. Әчәлә етмәк нә лазым, бу күн-сабаһ кәбинни кәсиләр, ондан сонра өз севкилине говушарсан.

Бунунла гызы сакит едирдиләр. һәтта һачы Камјабын, ағанын јанына кәлдијини гыза хәбәр верирдиләр.

Бир ахшам гадынлар чәм олуб, Көвһәртачын башына, әлләринә, ајагларына хына јахдылар.

Сүбһ ағанын бағчасында ваге хүсуси һамама апарыб јујундурдулар. Сонра мәшһатә кәлиб онун гашларыны һамарлады. О күнү ахшамадәк гадынлар Көвһәртачын бәзәк-дүзәјјәнә мәшгул олдулар. Ахшам бир дәстә тој

либасы кејиндириб башына бир гырмызы зәрли чуна өртүб, ики нәфәр гадынын мүшајјәти илә башга бир отага кечириб, орада хејир-дуа верәндән сонра тәк гојуб чыхдылар.

Гыз тәк отагда әјләшиб севкилисини көзләјирди. Ајаг сәси кәләндә үрәји дөјүнүб деди:

— Индичә Фәрман гапыдан кирәчәк.

Нәһајәт, гапыдан даһил олан һачы Мирзә Әһмәд аға өзү иди.

— Сән чоһ хош кәлибсән бу евә, көзәл гыз. Гәдәм әзиз еләјибсән!..

Гыз ағанын сөзүндән бир шеј аламајыб, анчаг ону хејир-дуа вермәјә кәлмиш һесаб етди. Амма елә ки, аға әммамәни чыхардыб, бир јана гојуб, әбаны да мисмардан асыб, көзләри гызармыш, гыза тәрәф һүчүм етди, гыз алландығыны дуду. Вә бир дәфә учадан гышгырыб јыхылды.

Һачы Мирзә Әһмәд аға тәшвишә дүшүб, чәлд чыхыб, бөјүк арвадыны сәсләди. Истәди һәкимбашы Мирзә Мейди үчүн адам гачыртсын, бөјүк арвад разы олмады.

— Чаван гыз ушағидыр. Белә шејләр чоһ олар. Бир-ики күн атылыб-дүшүб јериндә әјләшчәк.

Бир нечә дәгигәдән сонра тамам әндәрун гадынлары Көвһәртачын әтрафына чәм олдулар. һәрчи сәј едирдиләр, ону өзүнә кәтирә билмирдиләр... Бәзән бир-ики дәгигәлијә ајылыб, әтрафына бахыб, дүбарә гышгырыб јыхылырды.

Гадынлар сүбһәдәк јатмајыб Көвһәртачла мәшгул олдулар. Сүбһ Көвһәртач ајылды.

Гадынларын нэснхэтлэринин вэ ону жола кэтирмэжэ чалышдыгларынын мүгабилиндэ Көвхэртач анчаг бир сөз дежирди:

— Евимизэ кедэчэжэм!

Адам көндэрдилэр, Көвхэртачын анасы кэлди. Гызыны бу һалэтдэ көрүб башлады шарпашарп дизлэриши дөмжэжэ:

— Ај гыз, бу нэ ојундур чыхардырсан? Аллах сэнэ елэ бир бэхт ачыбдыр ки, јатсан јухуна да кэлмэз. О ахмаг бамбылыда сэн нэ көрүбсэн? Сэнин мүчтэһид һачы Мирзэ Әһмэд ага кими эрин вар. Бу саат һамы ханзадэлэрини, шаһзадэлэрини гызлары сэнэ һасэд апарырлар. Шэһэрин тамам әјани бир-бир кэлиб сэнин атана көзәјдынлығы верирлэр. Мэни бэјөнмэјэн Камран ханын арвады дүнэн өзү мэним јаныма көзәјдынлығына кэлмишиди. Сэнин бу һэрәкэтин атаны да, мэни дэ јердэ чырпыр. Инди бэлкэ һачы Мирзэ Әһмэд ағанын гејзи тутуб, сэнин голундан тутуб атды бајыра. Ондан сонра сэнин атан чамаат ичинэ чыха билтэрми? Мэн Камран ханын арвадынын вэ саир арвадларын үзүнэ нечэ бахарам? Сэнин өз һаггында арвадлар ики мин сөз данышыб, агзыкөјчэклик елэјчэклэр. Нечэ ола билэр ки, мэн сағ көзүмдэн тэмиз гыз бэслэјиб, онун һаггында олмајан сөзлэри арвадлар данышыб, абрысыны төкэлэр? Ағлыны башына чэм елэ, гызым. Һачы Мирзэ Әһмэд ага өзүнү падшаһдан јухары тутур. Амма сэн елэ кишини хошламајыб, бир бамбылынын дәрдини чөкирсэн. Ону да билкилэн ки, атан сэнин бу ишиндэн хэбәрдар ола, кэлиб јэгин башыны кэсчэк.

Көвхэртач өзүнү көмәксиз көрүб мат, мүтәјэјир дивара јапышды.

Анасы бир аз нэснхэт едиб, дуруб кетди. Галан арвадлар да онун анасынын сөзлэрини тасдиг етдилэр.

Мэмләкэтин шэһэрлэринин һамысында дәрвиш Накамын тәрифи сөјләннрди. Доғрудан да тәрифэ лајиг иди. Гара, узун сачлары чийинэ төкүлмүш, уча бојлу, гара ирикөзлү, көзөл сэсли дәрвиш Накам базара чыханда һэр бир јердэ онун тамашасына чэм олурдулар.

Онун охудуғу саир дәрвишлэрин гәсидэлэри дејил иди. Бу башга бир шивэ илэ мејдана чыхмышды. Охудуғу Хәјјамын рүбанлэри, Сәддинн гәзәллэри вэ Гаанинин гәсидэлэри иди. Елэ ки:

Чи гэм зи бикүлаһи, к-асман күлаһи-мәнэст,
Зэмин бисатү дәрү дэшт барикаһи-мәнэст¹. —

охујанда һэр тәрәфдән «афэрин» сэдасы кәлрди. Ја Сәддинн гәзәллијатындан:

Әз һарчи мирвэд сүхәни-дуст хоштәрәст,
Пејғами-ашина, нәфәси-руһпәрвәрәст². —

шур үстдэ охујанда чох адамын көзлэриндән јаш ахырды. Чүнки һамы онун дәрдиндән хэбәрдар иди.

¹ Папагсызамса нэ гэм, көј мэним күлаһымдыр,
Бу јер бисат мәнэ, чөл дэ барикаһымдыр.

² Достум нэ сөјләсэ сөзү хошдур биләнләре,
Достум сифариши мазедир руһа бир кәрэ.

Һачы Мирзә Әһмәд ағанып онунла рәфта-ры һамынын үрәжини, һәнкики бир һачы Мирзә Әһмәд ағанып, тамам руһани синифләрининнн әлејһиннә дөндәрмишди. О да бундан истифадә едиб, даһа да чамааты руһаниләрдән рукәр-дан еләмәжә чалышырды вә мүвәффәг дә олур-ду. Чүнки әлиндәки дәлиләр чох мөһкәм идди.

Шәһәрләриннн әјанындан, түччарындан һәр бири дәрвиш Накамы көрмәјин өзү үчүн фәхр һесап едирди. Мәчлисләрдә көзәл гәзәлләр вә гәсидәләр охујандан сонра ширин сөһбәтләрлә чамааты мәшғул едирди. Вә сөз арасында чох јердә шухлуға салыб руһаниләр әлејһиннә тәб-лиғат апарырды.

— Бахын, бириси адыны мүчтәһид гојуб намаза дуранда онун далында о гәдәр адам игтида бағлајыр ки, мәсчид, чамааты тутмур. Ахырда чыхыб мејданда чамаат намазы ғы-лыр. Јолла кедәндә мүридләр далынча гојун сүрүсү кими кедирләр. О да бахыб ләззәт апа-рыр. Чамаатын малы, дөвләти, ирзү, намусу онундур. Она да бу лазымдыр. Рәјасәт зәһәри һамысыны зәһәрләјиб. Мүрид, јә'ни гојун сүрү-сү јығмаг үчүн һәмишә бир-бирилә мүбаризәдә-дирләр. Бу онун, о бунун күфрүнә һөкм верир. Бири адыны усули гојур, бири шејхи гојур, би-ри ағажи гојур, бири шиә гојур; бири сүнни гојур. Бириси дә чыхыб дејир: сизин һамыңыз јалан данышырсыңыз! Сизин дининиз дә көһ-нәлиб, өзүнүз дә көһнәлмишсиниз. Мән бә-һауллаһам, аллаһын руһујам. Сизин көһнәли-миш гур'анынызын гаршысында көјдән мәнә бәјан назил олубдур, Чәбрајыл мәнә һәр күн вәһј кәтирир. Бунларын һамысы рәјасәт мүба-

ризәси, чамаатын гојун кими јунуну ғырхыб, сәрвәт газанмаг мүбаризәсидир. Јохса һамы-сынын данышығлары јаландыр. Ибадәтләри, оруч-намазлары һамысы халғы сојмаг үчүн һијлә вә тәзвирдир. Онлар һеч бир шејә инан-мырлар вә елмлә дә јәгин едибләр ки, һеч бир шеј јохдур.

Бирдән көрәндә ки, бу сөһбәт чамаатын бир парасына пахош кәлди, о саат сөһбәти дәјишиб, бир нечә ләтифә сөјләрди. Сонра да башлајыб, бир көзәл гәзәл охујуб, халғын јә-нә мәһәббәтниннн өзүнә тәрәф чәкирди вә де-јирди:

— Чамаат, мәним данышығларыма артыг папеј¹, олмајын. Мән дәрвиш бабајам вә мә'-лумдур ки, дәрвишин дини олмаз.

Белә данышығларла сөзләрининн малалајыр-дыса да, јенә үрәкләрә бир шәкк тохуму сә-пирди.

Дәрвиш Накам нечә сәнә² Ираны, Һиндис-таны, Гафгазы, Түркүстаны доланды. Һәр јер-дә өзүнү шад, хүррәм, ләтифәкү көстәрди. Амма кечәләр сүбһәдәк Көвһәртачың фәра-ғында давам етмәјиб зәифләширди. Ахырда синәсиндән ган кәлмәжә башлады. Даһа сәсин-дә көһнә ләтафәт галмады. Нәфәси кәдәлди. Бунунла белә јанығлы гәсидәләри гулаг асан-лара бөјүк тәсир едирди.

Бир нечә вахтдан сонра дәрвиш Накам билмәррә орталыгдан чыхды. Кимиси ону өл-

¹ Папеј олмаг — фикир вермәк, диггәт јетирмәк де-мәкдир.

² Сәнә — ил.

мүш, кимиси Гиндистана вә ја мүаличә үчүн саир бир јерә кетмиш билди. Анчаг һамы онун мејдандан чыхмасына әфсус едиб, дүбарә саламат гајытмасыны арзу едирди.

Мәчлисләрдә онун сөһбәти данышылырды. Ханәндәләр онун кушәләрини әзбәр едиб мәчлисләрдә охујурдулар. Бу да јенә дәрвиш Накамы чамаетын көзүнүн габағына кәтирәрди.

Көвһәртач һачы Мирзә Әһмәд ағанын евиндә ән әзиз вүчуд, арвадларын зүбдәси олмағына бахмајараг, ики күн саламат көрүнәндә үч күн бәстәрдә јатырды. Мирзә Мейди һәкимбашы һәфтәдә ики-үч дәфә ону јолу-хурду.

Дәрвиш Накам үч илди ки, кетмишди. Көвһәртачын мәрәзинин истәклисини фәрағындан нәш'әт етдијини һеч кәс куман етмирди. Анчаг бир тәк Мирзә Мейди онун мәрәзинин сәбәбини билирди.

Фәрман бир дәгигә Көвһәртачын көзүнүн габағындан кетмирди. О өзүнү һәмишә һәбсдә һесап едирди.

Һачы Мирзә Әһмәд аға ону башдан-ајага чәваһирата тутмушду. Јанында нечә нәфәр кәниз онун һәр бир хаһишинә әмәл едирдиләр. Бунунла белә кечәләр чыхыб, әндәрүн бағчасында кәнизләрдә бир јердә кәзәндә кәнизләрә дејәрди:

— Сиз мәни бурада бир гәдәр тәк гојун, сонра мән чағыранда кәләрсиниз.

Кәнизләр кедәрдиләр. Көвһәртач күл ағачынын јанында әјләшиб гәм дәфтәрини ачар-

ды. Лејли тәк ајдан, булудлардан севкилиснә сифаришләр көндәрәрди, дејәрди:

— Јәгин, мән тамаша етдијим аја бу һалда Фәрман да тамаша едир. Нә оларды бу дәгигә танадлашыб, гуш тәк учуб өзүмү она јетирә идим. Аја, көрәсән, мән чәкдијим гәмдәп о да чәкирми? Јохса инди өзүнә бир јар тапыб Көвһәртачы билмәррә унудубду? Јох... Фәрман вәфалы оғландыр. Онун әлиндән намәрд иш кәлмәз. Аја, көрәсән, о да мәним кими дәрдә мүбтәләдыр, ја саламатдыр? Мән Фәрманын мәриз олмасыны истәмәрәм. Гој саламат олсу. Инди ки, мәндән ајры дүшүбдүр, мән өләндән сонра, дүшәндә бир мәним гәбримин үстүнә кәлсин. Өзүмлә көрүшмәк она мүјәсәр олмајачаг. Балкә гәбримлә көрүшә. Јохса, һансаф һачы Мирзә Әһмәд ону мәним гәбримин үстүнә дә гојмајачаг.

Бирдән јасәмән ағачынын арасындан Фәрманын һәкәли көзүнә көрүндү. Учадан гышырыб јыхылды. Кәнизләр онун сәсинә јүјүрә-јүјүрә кәлиб, үзүнә су сәпиб, ајылдыб отағына апардылар.

О күндәп Көвһәртачын мәрәзи кетдикчә шиндәт едиб бөјүк изтираба сәбәб олду.

Һәкимбашы Мирзә Мейди күндә үч дәфә кәлирди вә она дәрман јазырдыса да, билирди ки, бир тә'сир бағышламајачаг. Онун дәрдинин бирчә дәрманы вар иди. Ону да ки, әз-заханадан алмаг мүмкүн дејил иди.

Бир дәфә һачы Мирзә Әһмәд аға, Мирзә Мейдини отағына чағырыб деди:

— Мирзә Мейди, бу кәлип үч илдир нахош-дур. Һәр дәфә сиз кәлиб онунла көрүшүб

кедәндән сонра бир-ики саат һаләти өзүнә кәлиб күлүр, данышыр. Сонра јенә һаләти тәҗиб тапыб јыхылыр. Онуң мәрәзиниң сизә мәҗлум олмасына шәкким јохдур! Бәлкә сиз онуң дәрдинә мүәлицә тапмајырсыңыз. Әкәр мәсләһәт билирсиниз јазым падшаһын хүсуси тәбиби кәлсин. Лазым олса Фирәнкистандан мәң тәбиб кәтирмәјә һазырам. Анчаг Көвһәртач сәләмәтлјә чыхсын.

Мирзә Мейди Көвһәртачын мәрәзиниң сәбәбини демәкдән чәкниңиб, әрз етди ки, падшаһын тәбибин дәвәт етмәјинизә мәним сөзүм јохдур. Анчаг Көвһәртачын мәрәзи мүәлицәпәзир мәрәзләрдән дејил.

Һачы Мирзә Әһмәд аға бу сөһбәтдән сонра мәјус отурду. Ага, Көвһәртачын сағалмасының гејлиңә дејил иди. Јүз елә Көвһәртач, ондан да көзәлләри ағаја зөвчә олмаға фәхр едәрдиләр. Анчаг Көвһәртач өзүндән сонра бир зуријјәт гојмајыб өләрсә тамам һачы Камјабың дәвләти әлиндән чыхар. Ағаны тәшвишә салан бу фикир иди:

Бир сүлһ дәрбан¹ шәһәрин дарвазасыны ачыб көрдү ки, бир нәфәр чаван дәрвиш јерә јыхылыб аһу-зар едир. Дәрбан онун ким олдуғуну, нә јердән кәлдијини вә нијә белә аһу-зар етдијини хәбәр алды.

Дәрвиш чаваб верди:

— Узаг јерләрдән кәлирәм. Нахошам, чох

¹ Гапычы.

аијада јол кәлиб јорулмушам. Бир чүр'ә¹ мәңә су вер.

Дәрбан су кәтириб верди. Дәрвиш сују ичиб хәбәр алды:

— Сән бу шәһәрин адамларының һамысыны таныјырсаңмы?

— Мәшһурларындан һамысыны таныјырам.

Зәркәран мәһәлләсиндә һачы Камјабы таныјырсаң?

— Ону ким тапымаз!

— Онуң Ибраһим адында бир гардашы вар, ону да таныјырсаң?

— Әлбәттә, таныјырам!

— Мәним даһа јеримәјә һаләтим јохдур. Јүтф елә, мәни онун евиңә апар!

Ибраһим сәһәр дуруб дүканына кетмәк истәјирди. Күчәјә чыханда көрдү ки, шәһәр дәрбаны бир нәфәр мәрзизин голтуғуна кириб онун евинә тәрәф кәтирир. Мәрзиз дәрвиш либасында, гырмасағгал, узун чаван бир оғландыр. Амма чаванлығына бахмајараг, башының вә сағалының түкләриниң јарысы ағдыр. Јахышлашанда көзләриндән Ферманы таныды.

— Ај оғул, нијә белә олубсан? Һаны сәнин мовзун гамәтин, һаны сәнин гырмызы јанакларың, күләр додагларың, енли снән?

Ибраһим оғлуну синәсинә басыб, башлады үзүндән-көзүндән өпмәјә. Ибраһимниң сағгалы ашағы көзләриндән сел кими јаш ахды. Үмиди бирчә оғлуна иди. Дејирди: «Кедәр, көр-

¹ Бир удум.

мәдији жерлери сейр едиб, дәрду-гәмини унудуб гајыдар».

Инди оглунун бәдәни бир дәри, бир сүмүкдән ибарәтди. Синәси батыг, сифәти саралыб, чийинләрүи галхыб, чаванлар зибдәси Фәрмандан бир гуру көлкә галыб.

Дәрбанын көмәји илә Фәрманы евә кәтир-бир, јатага салыб јетиртдылар.

Дәрбан кетди. Ибраһим о күнү дүкана кетмәји мовгуф едиб, оглунун јанында галды.

— Бала, јохса сәнә сојуг дәјиб? Сәнин үчүн бу саат дарчын чајы дәмләрәм. Ичиб тәрләрсән. дурарсан ајага.

Ибраһим истәди галхыб, очаг дүзәлдиб чајдада су гајнатсын. Фәрман ону дајандырды.

— Лазым дејил ата, үч илдән артыгыдыр, сәни көрмәјирәм. Отур, бир гәдәр сөһбәт еләјәк. Дарчын чајы мәнним дәрдимә дәрман ола билмәз. Көрүрсәнми, сәнин гардашын вә милләтинин башынын јијәси һачы Мирзә Әһмәд ага мәни нә һаләтә салдылар.

Бу јердә Фәрманы өскүрәк тутуб, бир гәдәр өскүрәндән сонра тәр басыб зәифләшиб, башлады чәтинликлә нәфәс чәкмәјә. Бир аздан сонра деди:

— Инди, ата, һаләтими көрүрсән, мәни бәлә еләдиләр. Күндә бир ләјән синәмдән ган кедир. Ону да көрәчәксән. Бирчә де көрүм әмим, ага илә гоһум олмагдан хошнулдурму? Көвһәртач, ағанын евиндә өзүнү хошбәхтми һисс едир? Гој хошбәхт олсун. Јахшы чандыр. Әми-мә декинән, һеч олмаса мәнән она салам је-

50

тирмәји гәбул етсин. Јохса о наинсаф булу да гәбул етмәјәчәк. Гој Көвһәртач билсин ки, мән өлмәјими һисс едиб, өзүмү вәтәнә јетирдим ки, һеч олмаса, ахыр нәфәсимдә көзүм онун евинә бахсын.

Ибраһим деди:

— Көвһәртач да сән кедәндән нахошдур. Әмнин көрсән таһымазсан. Хифәтдән, гүссәдән мүгәвваја дәнүбдур. Мирзә Мейди һәкимбаши күндә нечә дәфә ағанын евинә кедир. һәтта ага јазыб падишаһын хүсуси тәбибнини кәтиртди. О да бир нечә күн галыб кетди. Дејирләр мәрәзи вәрәмдир, сағалмајачагдыр.

— Көрүнүр, вәфалы имиш. Мән дә ону һәмишә вәфалы билирдим. Афәрин она!

Фәрман көзүнү јумуб һуша кетди вә һушда севкилисини көрүб онулла данышырды. Атасы Фәрманын һәзин сәсини ешидирди.

Ләззәт руһи јари-дилситандан,
Чандыр билән, еј дриг чанда.
Чаным кедали бәси замандыр,
Чисимдәки инди өзкә чандыр.
Мәндә олаи ашикар сәнсән,
Мән худ јохам, о ки, вар, сәнсән!

Бунун далынча һөвләк галхыб әлини габага узадыб сәсләнди:

— Кетмә, кетмә, бир гәдәр дајан!

Атасы хәбәр алды:

— Ај оғул, кимлә данышырсан?

Чаваб әвәзинә Фәрманы өскүрәк боғмаға башлады. Бир гәдәр өскүрәндән сонра әлинин бири илә ағзыны јумуб ишарә илә ләјән истә-

ди. Атасы ләјәни јахын кәтирәндә Фәрман әлини агзындан чәкди. Ләјән ганла долду.

Инди Ибраһим оғлуну даһа дирилмәјәчәјини јәгин едиб һөкүртү илә ағлады. Фәрман ону сакит еләди:

— Аглама, ата, кәрәк белә дә олајды. Гој әминни көнлү шад олсун.

Ибраһим евдән чыхыб, гоншудан тәбиб Мирзә Һејдәргулулу чағырды. О да кәлиб бачыб, башыны булајыб, бир нүсхә јазыб кетди.

— Бу дәрманы чај кими дәмләјиб күндә үч дәфә ичсин.

Сүбһ Ибраһим оғлуну отағына кириб һаләтнин бир аз јахшылашмыш көрдү.

— Ата, бу күп һаләтим чох јахшыдыр, дәјәсән сағалачағам. Өзүмдә һеч азар һисс етмәјирәм. Бир аз мәнә сүд вер, ачмышам.

Ибраһим севинәрәк сүд кәтириб верди, Фәрман иштаһла сүдү ичди, атасына деди:

— Ата, ики күндүр мән кәлмишәм, досташналарымын мәнним кәлмәјимдән хәбәрләри јохдур. Мән да онлары чох көрмәк истәрдим.

Бир саатдан сонра Фәрманын јолдашлары ону әһатә едиб, бу үч илин мүддәтиндә ваге олмуш һадисәләрдән сөһбәт едирдиләр. Фәрман да дәрвиш сифәтиндә дүнјаны долашдығындан, көрдүјү өлкәләрдән, шәһәрләрдән, адамлардан данышырды. Бир аздан Фәрман данышмагдан јорулуб көзләрини јумду.

Јолдашлары аһәстә дуруб кетдиләр вә Ибраһимә дедиләр:

— Көзләрин ајдын олсун, аз чәкмәз Фәрман дурап ајаға.

Фәрман бир гәдәр јатыб, сонра бәрк өскүрәклә ојанды. Атасы онун сәсини ешидиб ичәри дахил олду. Фәрманын һаләти дикәркуи инди. Атасы хәбәр алды:

— Ај бала, бир аз бундан габаг ки, јахшы идин. Инди нә олду сәнә?

Фәрман чавабында деди:

— Ата, ишим харабдыр. Кет бир Мирзә Мейди һәкимбашыны мәнним јаныма кәтир.

— Оғул, Мирзә Мейдини кәтирмәк үчүн чох пул лазымдыр. Мәндә о гүввәт нә кәзир, кенә кедиб Мирзә Һејдәргулулу чағыра биләрәм.

— Ата, сән кет декинән Фәрман кәлибдир, чох хаһиш еләјир ки, онун јанына кәләсиниз. Мәнним адымы ешидәндә кәләчәк. Сән кет, ата!

Мирзә Мейди, һәгигәт, кәлди. Ичәри дахил олуб, кендән Фәрманын сифәтинә баһанда онда өлүм нишанәсини ајдын көрдү. Сонра кәлиб, Фәрманын јастығынын јанында әјләшиб нәбзини тутду:

— Артыг азарын јохдур. Горхма, сәнә өзүм мүаличә еләрәм. Тезликлә сағаларсан!

Мирзә чибиндән кағыз вә гәләмдан чыхарыб нүсхә јазмаг истәјәндә Фәрман ону дајандырды.

— Зәһмәт чәкмәјиниз. Мәнним мәрәзим дәрманпәзир дејил, сизә зәһмәт вермәкдән мәнним өзкә нијјәтим вар. Сиз бир вахт мәнә бөјүк јахшылыг еләјибсиниз. Инди о јахшылыгын нәтичәси мәнним үрәјимчә олмады. Инди сиз мүгәссир дејилсиниз. Мәнним гисмәтим белә олду. Инди исә мәнним сиздән бирчә хаһишим вар, сиз Көвһәртача мүаличә едирсин.

лиз, зəһмэт чəкиб, онун јанына кедиб, əввəl мəндən она салам јетирин! Сонра мəним һалəтими нечə кɵрүрсүнүз, елə дə сɵлэјин! Она дејин ки, онун фəрагында дəрмансыз дəрдлэрə дүшүб инди чан верирəm. Чох истəрдим өлən вахт онун үзүнү кɵрүб чан верəјдим. Чифајда бу мənə мүјəссəр олмајачаг. Чох тəвэггə елэјирəm, либасындан бир шеј мənə кɵндəрсин. Балкə һеч олмаса онун гохусуну ондан алым.

Мирзə Мехди, Фəрманын хаһишинə эмəl етмэји вə'д етди.

Сəһər Ибраһим оғлунун отагына кириб ади суал верди:

— Нечəсэн, бала?

— Јахшыјам, ата. Мирзə Мехди индичə кэрək кəлсин.

Фəрманын кɵзү гапыда инди, јаныглы бир диллə дејирди:

— Бу киши јенə кəлмэди. Јохса, мən бу арзума да чатмајыб өлчəјəm.

Бир аздан сонра учадан сəслəнди:

— Јох, арзума чатмајынча өлмэјчəјəm!

Атасы хəбэр аатды:

— Ај бала, о арзу нэдир?

— Бир шеј дејил, ата, бир чых гапыја кɵр Мирзə Мехди кəлирми?

Фəрманын бүтүн бəдəни изтирабда инди. Һэр беш дэгийгэдэ атасыны күчэјə кɵндəрирди.

— Ата, чых кɵр кəлмэјир ки?

Ибраһим евə гајыдыб Мирзə Мехдинин тəшриф кəтирмэјини хəбэр верди. Фəрман башыны јастыгдан кɵтүрүб дөшэјин үстүндə эјлэшди.

Мирзə Мехди, дахил олуб салам верди.
— Бујурун, Мирзə, эјлəшин! Көвһəртачы кɵрдүнүзмү?

— Бəли кɵрдүм.

— Онда изин верин. Кɵзлəринниздən өпүм.

Мирзə Мехди эјилди. Фəрман нечə дэфə онун кɵзлəриндэн өлдү. Сонра хəбэр алды:

— Сифаришини јетирдиннизи, Мирзə?

— Нечə ки, демишдин, елə дə јетирдим. Бу да сənə Көвһəртачын совгаты!

Бу сөзлə эбанын алтындан бир кɵјнək вə бир эдэд ган лəkəли дəсмал чыхарыб Фəрмана верди.

Фəрман дəсмалы вə кɵјнэји ијлэјиб деди:

— Охгај, Көвһəртачын гохусу кəлир. Сиздэн чох разыјам. Һəкимбашы, һејф ки, бу мэрэдэн мən дурмајачағам. Јохса сизин хəчələтинниздэн лəјигинчə чыхардым. — Сонра кɵјнэји галхызыб бир гэдэр јаныглы нэзэрлə бахыб одлу бир аһ чəkди:

— Севкили дилбəрим! Иллэрчə фəрагыны чəkмəkдэн чаным дəрдə дүшдү. Кечə-күндүз дилимин эзбэри, шам тək кɵзүмүн габагында шөлə верэн, парлаг улдуз тək јолларымда мənə рəһбэр олан, кечэлэр аја баханда кɵрдүјүм сən идин. Өлүмүн јетишдијини һисс едиб, ахыр нэфəсини сəнин јахынлыгында вермək үчүн өзүмү бураја јетирдим. Дидарын мənə мүјəссəр олмады. Инди сənə эн јахын олан кɵјнэјинə бахыб сəни вида едирəm. Эл-вида, дилбəрим!

Бу сөзлə кɵјнэји бағрына басмыш һəмишəлик кɵзлəрини јумду.

Һәкимбашы галхыб, көзләрини яшыны
снлиб аһәстә отагдан чыхды.

Һаман күн шәһәрин һамы мәсчидләрини
минарәләриндә чәкилән миначатлар мүчтәһид
Һачы Мирзә Әһмәд ағанын зөвчәсинин вәфа-
тыны шәһәрин әһалисинә е'лан еләди.

Көвһәртач ахыр нәфәсиндә әрини јанына
чағыртдырыб деди:

— Мәни бағышлајын, аға, мән үч илдир
сизин евиниздә кәниз кими доланыб, бир дәфә
чүр'әт едиб сизә бир сөз демәмишәм вә сиздән
бир хаһиш етмәмишәм. Анчаг сизин суалыны-
за чаваб вериб, сизин мәрәмынызла рәфтар
еләмишәм. Дәрмансыз дәрдә дүшүб, бирчә дә-
фә дә олсун дәрдимин нә олдуғуну гысылды-
ғымдан сизә сөјләмәмишәм. Сиз вә һәкимба-
шы мәним дәрдимин нә олдуғуну билирдиниз,
анчаг дәрман тапмагдан ачиз идиниз. Инди
мәним ахыр нәфәсимдир. Сиздән мәним бирчә
хаһишим вар. Она әмәл етсәниз мәним руһум
сиздән хошнуд олар; мәним гәбрими Фәрма-
нын гәбри илә јанашы газдырын, онун да ахыр
нәфәсидир.

Һачы Мирзә Әһмәд аға сөз верди. Көвһәр-
тач әлини узадыб, әринин әлини тутуб додаг-
ларына тәрәф чәкмәк истәдикдә боғазындан
бир парча ган кәлиб, ағанын әлинин үстүнә
дүшдү. Көвһәртач биһисс јыхылыб чаныны
тапшырды.

Шәһәрин әһалиси Көвһәртачыи дәфни вә
изһари-тә'зијјәти үчүн ағанын евинә чәм ол-
дулар. Бөјүк бир тәнтәнә илә рәсми-дәфни
ичра еләдиләр. Амма аға вердији сөзә әмәл
етмәјиб, Көвһәртачы өз һәјәтиндә дәфни ет-
дирди.

10 рэн.

